

Євген НАХЛІК, Оксана НАХЛІК

ІВАН ФРАНКО І МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ: ПЕРЕТИНИ ЖИТТЄВИХ ТРАЄКТОРІЙ

Микола Міхновський (*1873—†1924), відомий і шанований нині публіцист, адвокат, політичний, громадський і військовий діяч, автор славнозвісної брошури „Самостійна Україна“, виступав також як літературний критик, пробував сили в новелістиці та поезії, хоча письменника з нього не вийшло. Пригляньмося уважніше до різних граней його діяльності і писемної спадщини крізь призму його взаємин з Іваном Франком. Така всебічна й системна спроба пропонується вперше. Обидва діячі виступали насамперед ідеологами, які прагнули визначати напрям розвитку української нації. У чомусь їхні погляди й настанови розходилися, але в чомусь і збігалися. Осмислення їхніх „перехресних стежок“ дає змогу краще збагнути складні ідеологічні, політичні, художньо-естетичні та культурні шукання й орієнтації не лише кожного з них, а й загалом тогочасної української інтелігенції.

Ранні ідеологічні розходження і сходження

Андрій Жук (*1880—†1968), партійний товариш і співробітник М. Міхновського на початку ХХ ст., писав 28 лютого 1958 р. з Відня до журналіста й публіциста Зиновія Книша в Канаді: „Знаючи трохи Міхновського, можу твердити, що найбільший вплив на формування його світогляду і його політичних поглядів мав власне Іван Франко, своєю публіцистикою і своїми патріотичними віршами, а також Драгоманов, своїм знаменитим памфлетом „Историческая Польша и великорусская демократия“.

Але Міхновський був занадто безпосередньо натурою, щоб з писань Франка і Драгоманова не витягти найдалше йдучих політичних консеквенцій. І він це зробив в своєму єдиному, але клясичному політичному творі, яким є його „Самостійна Україна“...¹

Ідеологічні взаємовпливи й особисті стосунки І. Франка й М. Міхновського, репрезентантів різних поколінь (1870-х і 1890-х відповідно), складалися й перебігали досить неоднозначно.

1891 р. таємна студентська революційна організація „Братерство та-расівців“ опрацювала свою програму, в березні 1893 р. її обговорено на

¹ Гирич І. Листування З. Книша і А. Жука з приводу книжки про М. Міхновського // Молода нація: Альманах.— 2003.— № 2 (27).— С. 212.

зборах київської „Молодої Громади“ й вже у квітні оприлюднено у львівському журналі „Правда“ (1893.— Т. 17.— Вип. 1: Цвітень) під назвою „Profession de foi молодих українців (Символ віри для молодих українців). Читане на Тарасові роковини 1893 р. університетському місті на Україні“. Під назвою „Народна програма молодих українців“ її оприлюднила також львівська газета „Діло“ (1893.— № 80.— 13/25.IV.). Співавтор, а може, й автор програми — харківський інженер Микола Яценко². Ймовірно, участь в її обговоренні брав М. Міхновський, активний учасник „Молодої Громади“ і „Братерства тарасівців“ (від 1892 р.).

На публікацію в „Ділі“ відгукнувся І. Франко статтею „Program mlodych Ukraińców“ („Програма молодих українців“) у газеті „Kurjer Lwowski“, де тоді працював³. Ця рецензійна стаття становить огляд програми з широким дослівним викладом її (у польському перекладі) та з критичними заувагами. І. Франко закинув авторам програми, що вони, висуваючи неясні аргументи „проти державної централізації“, „ані слова не кажуть про те, як уявляють собі цю повну автономію і децентралізацію російських народів: чи російська держава як така має бути повністю розбита і яким чином? Чи окремі автономні нації мають входити зі собою у якісь зв'язки і які, у яких випадках тощо?“⁴

У максимальній програмі „молодих українців“ І. Франко констатував загальну настанову на „федеративний устрій Росії в дусі програми Драгоманова“⁵. Обґрунтування доцільності й правомірності самостійного існування України екскурсами у вітчизняну історію І. Франко вважав хибним, а з огляду на тодішній стан національної свідомості українського суспільства в підросійській Україні — непереконливим: „[...] жодного спеціально українського національного життя історія не знає: Україна жила до кінця XIII ст. спільним життям із цілою удільною Руссю, пізніше — спільним з Литвою, Польщею, Московією і Росією, а її нинішній стан такий, що національне самостійне життя в усіх відношеннях є лише ідеалом, *pium desiderium* (благочестивими бажаннями.— *Є. Н., О. Н.*) — і то не всіх народних мас, навіть не всієї інтелігенції, а лише жменьки тих, хто найсвідоміше, найпалкіше і найжвавіше відчуває тенденції часу. Маємо усіяке визнання і повну симпатію до тих ідеалів, але навіщо ґрунтувати їх на ілюзіях або на історичних фальшах, які до того ж цьому ідеалові жодної живої сили не додають?“⁶

Тодішня націєтворча думка й національні почуття І. Франка роздвоєні: у глибині душі він бажав самостійності українського народу, проте як політичний аналітик бачив проблематичність і навіть ілюзорність її досягнення в тогочасних умовах. На ту пору І. Франко зводив свободу нації передусім до загальнолюдських свобод. Його не задовольнило неясне формулювання авторів програми про „національну свободу“, й він повчав їх: „[...] якщо під туманним висловом „національної свободи“ маємо розуміти

² Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— К., 2006.— С. 94.

³ [Franko I.] Program mlodych Ukraińców // Kurjer Lwowski.— 1893.— N 116.— 27. IV.; N 117.— 28. IV.; N 118.— 29. IV.; без підпису. Авторство: Іван Франко: Бібліографія творів: 1874—1964 / Склад М. О. Мороз.— К., 1966.— С. 257.— № 2994.

⁴ [Franko I.] Program mlodych Ukraińców.— N 116.— S. 1. Тут і далі переклад цитат із цієї статті Є. Нахліка.

⁵ Там само.— N 118.— S. 2.

⁶ Там само.— N 117.— S. 1.

„свободу нації“, то в чому має проявлятися ця свобода? Чи не в загальнолюдській, тобто міжнаціональній свободі одиниць, корпорацій, зібрань тощо?“⁷

Попри критику І. Франко визнав: те, що „молоді українці підносять вельми виразно національний бік“, „надзвичайно важливо, особливо для російських відносин, властивістю яких є [...] притуплення партикулярних і національних почуттів. Посилення цих почуттів, особливо якщо воно виявлятиметься не в самій лише глухій ненависті до „ненаситної Москви“ [...] а піде в парі з широкими цивілізаційними прагненнями, може бути початком великих змін у структурі й фізіономії російського коло-са, і з боку всіх пригноблених націй мусить бути сприйняте з найбільшою симпатією“⁸.

Чи знав М. Міхновський цю Франкову критику — невідомо, найпевніше, ні, бо навряд щоб до нього дійшов номер газети „Kurjer Lwowski“ із Франковою статтею.

Однак невдовзі, років за два й пів, відбулося певне **націєцентричне зближення І. Франка й М. Міхновського**. У передмові до добірки „Між своїми. Епізод із взаємин між галичанами й українцями 1897 р.“, уміщеної у його книжці „Молода Україна“ (Львів, 1910.— Частина перша: Провідні ідеї й епізоди), І. Франко зазначив про свою давню публіцистичну статтю „З кінцем року“ (Життя і слово.— 1896.— Т. 5, кн. 6): „Стаття, в якій висловлені були деякі постулати письменника-галичанина до російських українців, викликала серед них остатніх досить живе вражіння, розуміється, не однакове у різних груп. Одна група, яку можна би назвати радикально національною, що гуртувалася тоді біля адвоката Міхновського, признала потрібним передрукувати мою статтю в Києві окремою брошурою гектографічним друком для пропаганди, певно, що поперед усього моїх, а може, також і своїх ідей“ [т. 54, с. 800—801]⁹.

І. Франко мав на увазі нелегальне перевидання гектографічним способом його статті, яке здійснив М. Міхновський: Франко Ів. З кінцем року (Життя і Слово, 1896, VI).— [К., 1897].— 56 с. Примірник цього рідкісного видання зберігається у Франковій бібліотеці в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі — ІЛ НАН України) з власноручним дарчим написом М. Міхновського на обкладинці з синюватого паперу: „В імені видавців авторова. М. Міхновський“ (№ 5058). Примірник (як свідчить штамп на ньому, з бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка) є також у відділі рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника за шифром РК № 33260/II. Автора зазначено в самому кінці, під рукописним текстом, писаним синім чорнилом, на с. 53: Ів. Франко. Відтиски виконано способом желатинової гектографії: рукопис, писаний аніліновим чорнилом, щільно прикладають до застиглої в металевих скриньках маси із желатину, гліцерину та води, і через декілька хвилин на гектографі з'являється відтиск, який копіюють на прикладувані паперові аркушки.

⁷ [Franko I.] Program młodych Ukraińców.— N 117.— S. 1.

⁸ Там само.— N 118.— S. 1; також див.: Нахлік Є. Віражі Франкового духу: Світогляд. Ідеологія. Література.— К., 2019.— С. 279—281.

⁹ Тут і далі, зазначаючи том і сторінку, покликаємося на видання: Франко І. Зібрання творів: У 50 т.— К., 1976—1986.— Т. 1—50; Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах.— К., 2008.— Т. 51—53; 2011.— Т. 54.

За словами І. Франка в тій самій передмові, факт поширення його статті радикально-національною групою М. Міхновського „викликав велике обурення серед групи тих українських радикалів, що признавали себе в першій лінії соціалістами, а тільки в другій українцями. З кружка тих радикалів прислана мені була стаття з полемікою проти моїх поглядів і з докорами, що, мовляв, вороги соціалізму вважали потрібним передрукувати мою статтю для пропаганди своїх ретроградних ідей. Не мавши ані тоді, ані пізніше можності слідити докладно за розвитком українських кружків та партій, я не можу сказати нічого ближчого про те, які наслідки мала ся невеличка полеміка в їх розвитку; зазначую тільки, що стаття, вимірена проти моєї і підписана буквами Н. С. Ж., була писана рукою відомої талановитої української поетки Лесі Українки...“ [т. 54, с. 801].

І. Франко мав на увазі полемічну статтю Лесі Українки „Не так ті вороги, як добрії люде“, яку під криптонімом Н. С. Ж. разом зі своєю відповіддю „Коли не по конях, так хоч по оглоблях“ опублікував у своєму журналі „Життя і слово“ (1897.— Т. 6, кн. 3) під загальною назвою „Український і галицький радикалізм“, із власною передмовою. У своєму допису Леся Українка, мавши на оці самостійника М. Міхновського та його односторонців, дорікала І. Франкові, що його „стаття „З кінцем року“ осягла собі високої чести бути гектографованою руками ворогів радикальної партії [...] Гектографовані примірники продаються по 25 і по 35 к. Стаття справила справжній триумф серед сих нових українських видавців, їм-бо досі не вдалося написати самим щось такого, щоб так попало радикалам в око [...],— аж знайшовся [...] „добрий чоловік“, та ще й редактор радикального вістника. Коли б тільки д[обродій] Франко бачив „побідоносні“ погляди своїх видавців і чув тон, яким вони питають радикалів при стріванні: „А ви читали „З кінцем року“?“¹⁰

Стаття „З кінцем року“ й полеміка з Лесею Українкою засвідчували перехід І. Франка від лівоцентричних поглядів до правоцентричних, від соціалістичних пріоритетів до національних, на ґрунті чого відбувалося **певне ідеологічне зближення** між ним і М. Міхновським, на що той і зреагував поширенням Франкової статті гектографічним способом.

Володимир Дорошенко згадував, що другої половини 1890-х років у чоловічій гімназії в Прилуці, де він навчався, був таємний український гурток „під опікою [...] Василя Сочачова, близького родича чи свояка Миколи Івановського“ (певно, йшлося про М. Міхновського, який навчався в цій гімназії у 1882—1891 рр.¹¹), і через цього В. Сочачова, особливо як він став студентом Київського університету, вони „діставали деякі книжки, друковані в Галичині, а часом і котресь число „Зорі“. Потрапила в їхні руки й нелегальна „копія Франкової статті“ з „Життя і слова“ — „полеміка з Н. С. Ж., себто Лесею Українкою“. Вони навіть передплатили для гуртка останній річник „Життя і слова“ (1897), передавши гроші до Львова через Київ, і журнал приходив „поштою в закритих дебелих копертах“, у кожному з яких була лише частина числа, на адресу В. Дорошенка, бібліотекаря гуртка¹².

¹⁰ Н. С. Ж. [Леся Українка]. Не так ті вороги, як добрії люде // Життя і слово.— 1897.— Т. 6, кн. 3.— С. 250.

¹¹ Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 35—38.

¹² Дорошенко Вол. Іван Франко (Зі споминів автора) // Свобода (Джерзі Ситі і Нью Йорк).— 1952.— № 137.— 28.V.— С. 3. Василь Сочачів (Сочачев, *1876—†1924), український

Раніше В. Дорошенко писав, що Прилуцьку гімназію, яку він закінчив 1898 р., „мав [...] під своїм впливом“ М. Міхновський і що в VII класі гімназії (1896/1897 навчального року) учні почали, „ризикуючи цілою своєю кар'єрою, передплачувати Франкове „Життя і Слово“, в ковертах, на тонкім папері. Та й то половина числа доходила, друга ні. Часом із Києва передавали відгектографований примірник якоїсь визначнішої статті з „Життя і Слова“¹³.

За спогадами Олександра Лотоцького, гімназійний гурток у Прилуці виник близько 1896 р.¹⁴ Василь Горинь припустив, що М. Міхновському „видалась корисною критика [...] „українофільства наддніпрянців“ у Франковій статті „З кінцем року“; на думку дослідника, публіцистична полеміка між І. Франком і Лесею Українкою „прислужилася до вироблення політичної концепції нового крила в українському національно-визвольному русі: вона прискорила виступ М. Міхновського як ідеолога українського націоналізму...“¹⁵

У статті „З кінцем року“ І. Франко стосовно того, що „пішли Желябови, Кібальчичі і сотки других українців на боротьбу за всеросійську революцію“, з „болем і досадою“ зауважив: „[...] якби ті люде були зуміли віднайти український національний ідеал, оснований на тих самих свободолюбних думках, якими були пройняті, і якби повернули були свої великі сили на працю для того ідеалу серед рідного народу, якби поклали були свої голови в боротьбі за той ідеал, ми були б нині величали їх пам'ять в ряді наших найліпших борців — і справа вольної, автономної України стояла б нині і в Росії, і в Європі як справа актуальна, що жде свого рішення...“¹⁶

Згодом цю націєцентричну настанову І. Франка на свій лад повторив М. Міхновський. Спершу — в передмові „От переводчика“ до нелегального видання (відтиску на гектографі) брошури (в російському автоперекладі) „Самостоятельная Украина“ (Изданіе А. В. Ворога, 1900)¹⁷: „Почавши від 60-тих років, а особливо 70-тих аж до кінця 90-тих, майже всі лучші, визначні та благородні сили українського суспільства пійшли на борбу з русским правительством не в ім'я інтересів свого народу, але в характері

громадський діяч, військовий лікар, генерал-хорунжий Армії УНР, був небожем М. Міхновського — сином його старшої сестри Олімпіади. Деякий час навчався разом із М. Міхновським у різних класах Прилуцької чоловічої гімназії, у 1896—1902 рр. — студент Київського університету, до 1898 р. очолював Українську студентську громаду в Києві (Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 68—70).

¹³ Дорошенко Вол. „Діти Шемета“. (Спомин з перед 30 літ) // Діло (Львів).— 1927.— Ч. 6.— 7. I.— С. 7.

¹⁴ Лотоцький О. Сторінки з минулого. Частина друга.— Варшава, 1933.— С. 75.

¹⁵ Горинь В. Іван Франко і Леся Українка: Відомий епізод „непорозуміння між своїми“.— Львів, 1998.— С. 46.

¹⁶ Франко Ів. З кінцем року // Життя і слово.— 1896.— Т. 5, кн. 6.— С. 406—407.

¹⁷ На переконання А. Жука, автором перекладу був сам М. Міхновський (Жук А. Писання Миколи Міхновського // Молода нація: Альманах.— 2003.— № 2 (27).— С. 42—43). Передмови „Від видавця“ („От издателя“) і „Від перекладчика“ („От переводчика“) передрукував в українському перекладі львівський місячник „Молода Україна“ (1901.— № 1.— Січ.), з власним переднім словом „Самостоятельная Украина“. Изданіе А. В. Ворога. Нр. I-й“ за підписом „Редакция „Мол[одої] України“, під рубрикою „Хроніка з нашого життя“ (усі три матеріали передруковано в „Додатках“ у кн.: Хроніка з нашого життя // Міхновський М. Суспільно-політичні твори.— К., 2015.— С. 430—435).

членів рускої нації [...] вкажемо на таких діячів революції, як Кибальчич і Желябов, що положили свої голови за чужу справу, або Лизогуб, що віддав своє мільйонне майно на революційну пропаганду в Саратовській (!) губернії. Небогато знає, що вони з походження українці і могли би свої сили і средства жертвувати в хосен рідного народа“¹⁸.

Відтак значно різкіше висловив цю думку М. Міхновський в анонімній книжці „Справа української інтелігенції в програмі Української Народної партії“ (Чернівці, [1904])¹⁹: „Годі вже приносити жертви московському „молохові“, і так уже досить [...] пожер найліпших, найморальніших синів України. Яка вигода з того, що от вже над 50-ліття цвіт української інтелігенції потопає в широкім морі московської революційної демократії... Яка користь українській нації від таких її членів, як Попко, Давиденко, Перовська, Фроленко, Малинка, Кравчинський, Кибальчич, Стефанович, Лизогуб і інших людей, безперечно талановитих, але таких, що віддали свій талант богові чужої, ворожої нам нації. Ці несвідомі ренегати навіть хотіли притягти під московський революційний прапор і українських селян...“²⁰

У тій-таки передмові до брошури „Самостоятельная Украина“ М. Міхновський підкреслював імперський характер усіх російських партій, у тому числі опозиційних, ліберальних. Розвінчуючи поширені ілюзії, твердив, що негативне ставлення „русских ліберальних партій“ до інтересів і потреб „української нації“ підриває „віру навіть у красші сили русского суспільства“, відтак доходив тверезих висновків: „В сути річи усі рускі партії, що змагають до знищення деспотизму, до осягнення політичної і економічної свободи, до соціального перестрою і т. д.,— всі вони мають на прикміті Росію в теперішніх політичних границях, з усіма націями, що входять в неї“²¹; „[...] всі рускі партії до живого обурюються і сейчас стають по стороні правительства, як лише поневолені нації піднесуть питане повалення гегемонії русского племена та обмеження сфери його впливів на одну лише територію, заселену рускою нацією в її етнографічних границях“²²; „В борбі проти поневолених націй русское правительство і рускі ліберально-опозиційні партії взаємно доповнюються і помагають собі, уживаючи ріжних средств до одной і тої самої цілі“²³.

Піддав критиці М. Міхновський також російських соціалістів і соціал-демократів: „[...] рускі космополіти кажуть, що небесна благодать зійде

¹⁸ Від перекладчика // Молода Україна.— 1901.— № 1.— С. 30 (редакційний переклад з російської).

¹⁹ Видано у Львові, але, „щоб збити з пантелику царську поліцію, на титульних сторінках указувалося інше місто — Чернівці“ (Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 127, 149). За припущенням А. Жука, висловленим у листі від 20 червня 1957 р. до З. Книша, „імовірним співавтором“ був один із провідників Української народної партії (УНП) В. Макаренко, видано книжку другої половини 1904 р. (Гирич І. Листування З. Книша і А. Жука...— С. 184—185).

²⁰ Міхновський М. Справа Української інтелігенції в програмі Української Народної Партії // Міхновський М. Суспільно-політичні твори.— С. 251.

²¹ Від перекладчика // Молода Україна.— 1901.— № 1.— С. 28.

²² Там само.

²³ Там само.— С. 29.

на землю лише тоді, як не стане національностей або, по крайній мірі, українці обрусіють!²⁴

Згодом, 1905 р., подібні думки щодо імперських, шовіністичних поглядів і намірів значної частини російської інтелігенції та суспільности загалом, притому не лише процарської, а й ліберальної та соціалістичної, висловив І. Франко на основі власних спостережень і роздумів: „Були „віяння“ і течії, ліберальні пориви та соціалістичні агітації серед російської суспільности, але не було й серед неї дружнього, голосного протесту проти сього соромного указу з р. 1876 (тобто Емського акта.— *Є. Н., О. Н.*) [...] українська суспільність мала нагоду переконатися, що справа українського слова, українського розвою чужа для великоруської суспільности; що та суспільність, також засліплена своїм державним становищем, у справах державних думає (з виємком немногих, високих умом і серцем одиниць) так само, як її бюрократія [...] і, видержавши остру боротьбу з отсею всесильною бюрократією, українській суспільности прийдеться видержувати хронічну, довгу, але не менше важку боротьбу з російською суспільністю та крок за кроком відвойовувати собі у неї право на самостійний розвій“²⁵.

Участь М. Міхновського у поширенні Франкових книжок. Лист і зустріч 1897 р.

Листи М. Міхновського з Києва до чернігівця Бориса Грінченка від 9 травня і 1 липня (ст. ст.) 1897 р.²⁶ та інші, написані орієнтовно близько того часу, свідчать, що обидва діячі **поширювали тоді по Наддніпрянщині українські видання як підросійської України, так і Галичини та Буковини**. У листі від 9 травня 1897 р. М. Міхновський висловив сподівання, що він буде Грінченкові „корисним, бо,— як запевняв,— матиму закордонні видання, яких у Вас не буде, і взагалі матиму найрізніші видання“²⁷. Серед них **були й Франкові книжки**, про що свідчить недавана записка до Б. Грінченка часів роботи М. Міхновського в Києві „помічником адвоката присяжного“ (таку посаду зазначено на його візитній картці, на якій міститься записка). У ній він перепрошував, що „трохи запізнився з присилкою Франка“, і повідомляв, що „через два дні“ писатиме до Грінченка „у книжковій справі“²⁸.

В іншій записці (на бланку помічника присяжного повірника) від 1 вересня 1897 р. М. Міхновський запитував Б. Грінченка: „Чи одержали Ви Франка „З вершин і низин“? Його мусить Вам принести молодий Тобілевич“²⁹. Йшлося про друге видання поетичної збірки (Львів, 1893), що його мав достарчити Юрій Тобілевич (*1876—†1925), син драматурга Івана Тобілевича (відомого під псевдонімом Карпенко-Карий) від першої

²⁴ Від перекладчика.— С. 29.

²⁵ І. Ф. [Франко І.] Сухий пень // Літературно-науковий вістник.— Львів, 1905.— Т. 29, кн. 2.— С. 86—87.

²⁶ Невідомі документи про Миколу Міхновського / Вст. ст. „Замість передмови“, підготовка документів до друку та приміт. С. Квіта // Українські проблеми: Сусп.-політ. та наук.-літ. журн. (Київ).— 1994.— № 2.— С. 96—97.

²⁷ Там само.— С. 97.

²⁸ Там само.— С. 94.— № 4.

²⁹ Там само.— С. 96.

дружини, який навчався у Львівській політехніці й деякий час мешкав у Франків на вул. Крижовій, 12 (польс. Krzyżowa, тепер вул. Генерала Чупринки, 14)³⁰. За спогадами Тараса Франка, Юрій Тобілевич оселився в них (адреси не вказано) влітку 1897 р.³¹ За дослідженням Романа Горака, на третьому поверсі наріжної чотириповерхової кам'яниці на Крижовій, 12, Франки мешкали від кінця грудня 1897 до жовтня 1902 р.³² Цю адресу у Франковому листуванні уперше подибуємо в листі до Кесаря Білиловського від 28 грудня 1897 р. [т. 50, с. 97].

У Франковому архіві в ІЛ НАН України (ф. 3) зберігаються **три листи й одна записка М. Міхновського до І. Франка, а також розписка М. Міхновського, дана письменниці дружині Ользі Франко**. У листі від 23 вересня (без року, певно, ст. ст.), зверненому до „Шановного Добродія“, М. Міхновський інформував, що 25 червня чи липня (також ст. ст.) надіслав „чотири рублі“ з проханням засилати газету „Громадський голос“ на вказані сільські адреси, але „досі нема ніякої чутки про ті гроши“. Тепер прохав надсилати „Громадський голос“ лише на адресу свого батька Івана Міхновського в Прилуки³³ (село Турівка, де той був парафіяльним священником, належало до Прилуцького повіту Полтавської губ.). Друкований орган Русько-Української радикальної партії (РУРП) газета „Громадський голос“ виходила від 1895 р. за редакцією В'ячеслава Будзиновського, від № 10 1896 до № 21 1897 р.— І. Франка, а від № 22 1897 до № 22 1901 р.— Михайла Павлика³⁴. Листа написано орієнтовно 1897 р.

М. Міхновський зустрічався з І. Франком та його дружиною Ольгою у грудні 1897 р. у Львові. Тогочасною розпискою він засвідчив, що десять „білетів“ внутрішньої виграшної 5-процентної позики 1864 р. (перелічено серії та номери) „узав для продажу в Києві від В[исоко] П[оважано] Ольги Франкової у Львові, ул. Крижова, ч. 12“. Підписався: „Микола Міхновський. Помічник адвоката присяжного у Києві“. В кінці дата: „(4) 16/ХІІ 1897“³⁵. Отже, вже в середині грудня 1897 р. Франки мешкали на Крижовій, 12.

За інформацією Київського губернського жандармського управління, М. Міхновський у грудні 1897 р. відвідав Львів і зав'язав „близькі відносини з галицькими представниками українофільської партії [...] закупив значну кількість заборонених видань малоросійською мовою, у тому числі твори Драгоманова і Франка, з якими повернувся до Росії“³⁶.

³⁰ Див. спогади про мешкання Ю. Тобілевича у Франків на Крижовій, 12: Франко П. Спогади про батька // Спогади про Івана Франка / Упоряд. М. Гнатюк.— Вид. 2-ге, доп., переробл.— Львів, 2011.— С. 654; Олесків-Федорчакова С. Из спогадів про Івана Франка // Там само.— С. 623; Грінченко М. Спогади про Івана Франка та про його семейове огнище / Підгот. тексту, комент. А. Швець // Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія.— К., 2010.— Т. 5.— С. 192.

³¹ Франко Т. Спогади про мого батька Івана Франка // Франко Т. Вибране: У 2 т. / Упоряд. С. Баран, Н. Тихолоз.— Івано-Франківськ, 2015.— Т. 2.— С. 327.

³² Горак Р. Львів — місто Івана Франка.— Львів, 2010.— С. 223, 225—226.

³³ ІЛ НАН України, від рукописних фондів і текстології, ф. 3 (І. Франко), спр. 1626, с. 171.

³⁴ Сніцарчук Л. Громадський Голос // Українська преса в Україні та світі ХІХ—ХХ ст.: Історико-бібліографічне дослідження.— Львів, 2009.— Т. 2.— С. 104.

³⁵ ІЛ НАН України, від рукописних фондів і текстології, ф. 3 (І. Франко), спр. 1626, с. 219—220.

³⁶ Цит. за: Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 78—79.

За довідкою про М. Міхновського, наявною в особливому відділі департаменту поліції у Петербурзі, він зустрічався у Львові з Михайлом Грушевським і привіз із Галичини до Російської імперії заборонену літературу українською мовою³⁷. Зі Львова завітав до Чернівців, про що згадав у листі до Осипа Маковея, написаному 15 грудня (певно, ст. ст., за н. ст.— 27 грудня) 1897 р. (датовано: „15/ХІІ/97“), вже після повернення додому: „Пишу до Вас вже з Київа, куди ледві досягся слабий і знесилений, бо на зеленій (власне — чорній від болота) Буковині добув собі хворобу, яка в Росії „при відповідних умовах“ вхопила мене з цілим скаженим завзяттям — що мусів аж до лікаря звертатись“³⁸.

Цілком можливо, що в цьому зізнанні М. Міхновський повідомляв насправді не про неназану хворобу (на позір скидалося на простудну недугу, загострену в Києві з холоднішим, аніж у Чернівцях, кліматі), а про переслідування його царськими жандармами за привезення забороненої літератури, через що він змушений був звертатись по допомогу до адвоката.

Як видно з листа, у Львові М. Міхновський зустрічався також із М. Павликом, бо прохав передати йому інформацію, що якась справа, про котру з ним домовився, „на днях [...] закінчиться в той чи інший бік“³⁹. Тож у Львові тоді М. Міхновський познайомився з І. Франком та його близькими товаришами М. Павликом, М. Грушевським і О. Маковеем. У цьому-таки листі М. Міхновський люб'язно звирявся у симпатії до гостинних львівських українців: „[...] я з розкішним усміхом споминаю чудовий Львів і милих, любих русинів, що так ласкаво, так щиро витали мене у Львові. Між ними Ви. Ті любі спомини лишаються в мені на ціле життя“⁴⁰.

Проте „любі спомини“ не перешкодили М. Міхновському стати недовзі гострим критиком „любих русинів“.

Полеміка навколо рецензії М. Міхновського на перший том „Літературно-наукового вістника“

За два з половиною місяці в Києві М. Міхновський написав надто дошкульну, глузливу рецензію на перший том (1898, кн. 1—3) започаткованого „Літературно-наукового вістника“, до редакційного комітету якого входили Олександр Борковський, М. Грушевський, О. Маковей і І. Франко, а за редакцію відповідав М. Грушевський. Рецензію опублікував у чернівецькій газеті „Буковина“ за 20 березня 1898 р. під назвою „Літературні замітки“ й під псевдонімом Лівобічний. У коротенькій преамбулі від редакції зазначено, що вона публікує „статтю з України“, аби показати, як львівський журнал сприймають „наші закордонні земляки“⁴¹.

У словнику зареєстровано, що Лівобічний — це псевдонім Кирила Студинського, під яким він публікувався у газетах „Буковина“ 1898 р. і „Діло“⁴². Насправді рецензія у „Буковині“ за цим підписом не належить

³⁷ Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 79.

³⁸ Невідомі документи про Миколу Міхновського.— С. 100.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Ред. Про „Літературно-Науковий вістник“ мали ми вже... // Буковина.— 1898.— № 29.— 8/20.III.— С. 1.

⁴² Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI—XX ст.).— К., 1969.— С. 226.

К. Студинському. Автора її розкрила Ольга Кобилянська в листі до О. Маковея від 23 березня 1898 р., тобто через три дні після публікації. Запитуючи О. Маковея, чи він читав у „Буковині“ цей критичний відгук „українця“ (тобто наддніпрянца), вона зазначила: „Нині довідалась я, що галицькі патріоти не вірять, що то українець писав, а що се буковинці зложили.— Можу Вам сказати, що се правда, що то Міхновський, укр[аї]нець], писав [...] тому не думайте, що се буковинці написали, так остро не був би жоден писав“⁴³.

Зрештою, сам М. Міхновський засвідчив своє авторство „Літературних заміток“ у недатованому листі до Б. Грінченка, написаному на своїй візитній картці, де зазначено його ім'я та прізвище українською і французькою (тогочасною міжнародною для поштових відправлень) мовами („Микола Міхновський. *Nikolas Mikhnovsky*“), а також тодішню київську посаду „помічник адвоката присяжного“: „[...] посилаю отсі дві вибірки з „Буковини“, але прохаю — по перечитанню повернути їх міні обов'язково. Потім нікому не казати, що се я прислав Вам, бо там лютують, не знаючи, хто написав ті „Замітки“⁴⁴.

З листа виходить, що М. Міхновський надіслав Б. Грінченкові свої „Літературні замітки“; щодо другої „вибірki“, згаданої в листі, то нею могла бути наступна публікація в „Буковині“ (або котрась із наступних, зокрема самого М. Міхновського — див. далі), що стосувалася полеміки навколо „Літературно-наукового вістника“. Отже, листа написано у квітні 1898 р. (після 6-го н. ст., коли надруковано матеріали „В справі „Літературних заміток“ д[обродія] Лівобічного“, або ще пізніше).

Згодом Василь Щурат у спогадах, датованих 26 грудня 1908 р., також прямо — і чи не вперше публічно — вказав на те, що псевдонім Лівобічний належить М. Міхновському. В. Щурат був добре обізнаний з дискусією на сторінках „Буковини“ майже одинадцятирічної давности — тим, як він висловився, „голосним літературним інцидентом“, бо, як гадав, саме його „простора критична стаття про перші три книжки „Літературно-наукового вістника“ (поміщена в „Руслані“), [...] визвала ряд подібних фейлетонів д[обродія] Лівобічного (Міхновського) і редактора в „Буковині“...“ (йшлося про Лева Турбацького)⁴⁵. В. Щурат мав на оці власні рецензійні дописи, притому також повні серйозних критичних зауваг, опубліковані у львівській газеті „Руслан“ під криптонімом Л-ь-т від 11 лютого до 24 березня 1898 р.⁴⁶

⁴³ Кобилянська О. Твори: В 5 т. / Упоряд., підгот. текстів та приміт. Ф. Погребенника.— К., 1963.— Т. 5.— С. 335—336.

⁴⁴ Невідомі документи про Миколу Міхновського.— С. 94—95.— № 5.

⁴⁵ Спомини колишніх редакторів „Буковини“. Др. В. Щурат. II // Буковина.— 1909.— № 6.— 7. I.— С. 5.

⁴⁶ Про те, що резонансна рецензія на перші три книжки „Літературно-наукового вістника“, надрукована в „Буковині“ під псевдонімом Лівобічний, належить М. Міхновському, також див.: Гречанюк А. Ю. Роль газети „Буковина“ в загальноукраїнському літературному процесі кінця XIX — початку XX століття: Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— Івано-Франківськ, 2003.— С. 4; Попович Ю. О. Преса Північної Буковини у формуванні концепції національної соборності (1885—1930-ті рр.): Дис. ... канд. наук із соц. комунікацій.— К., 2017.— С. 97—98; [Електронний ресурс].— Режим доступу: URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Popovych_Yuliia/Prеса_Pivnichnoi_Bukovyny_u_formuvanni_kontseptsii_natsionalnoi_sobornosti_1885-1930-ti_rr.pdf. Дата звернення: 4. 01. 2020; Нахлік Є., Салій О. Хто криється під псевдонімом Лівобічний? // ZBRUC.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: URL: <https://zbruc.eu/node/98414>. Розміщено: 17. 06. 2020; Нахлік Є., Салій О. Ливо-

У рецензії М. Міхновський зауважив, що ні „плян видання“, ні „програма видання“ „не відповідають потребам ширшого суспільства“, яке очікує чогось „нового і поступового“. Хоча „склад редакції давав надію на те, що бажання суспільства будуть задоволені“, „здається, ніби редакция постановила все, що найгірше, друкувати на чільнішому місці...“ Нещадно розкритикував оповідання М. Грушевського „Ясновельможний сват“ (кн. 1): „Чи се протокол засідання, чи з архиву історичний акт? [...] Ні акції, ні типів, ні характерів!“ Назву новелістичної „фантазії“ „В тумані. Дійсність і галюцинації“ Олександра Кониського (кн. 2) насмішкувато обіграв як „Туман“ та іронічно охарактеризував як „многочінну для психіатра сторінку“, „історію хвороби“, літературні „галюцинації“. „Душу. Психологічний ескіз“ (кн. 3) Наталії Кобринської, яка „колись [...] гарно писала“, оцінив як „слабу річ“, „чудну і незрозумілу“, що потребує „хоч трошки душі!“⁴⁷, бо також є начебто „літературним протоколом“. На думку М. Міхновського, історична повість „Дві долі“ Данила Мордовця (кн. 2, 3), „сега заступника „хохлацько-кацапського альянсу“, мало того, що „на кождім ступні кривдить історію“, а назагал становить „пасквіль на нашу націю“. Історичні персонажі повісти „їдять галушки, п'ють топлеє сало, додержують в розмовах етнографії і голосно регочуться, сп'янівши від горілки!“ „За надрукованне сього пасквілю винна з усіх поглядів редакція...“, — твердив рецензент⁴⁸.

Попри таку різку оцінку, М. Міхновський усе-таки визнав, що перша книжка „Літературно-наукового вістника“ є „дуже цінним придбаннем нашої літератури“, але головню тому, що „такої ваги“ надає цьому числу „фрагмент“ О. Кобилянської „Valse melancolique“, з яким „по ніжності, сьвіжості, глибині творчої мисли і м'якості тонів“ не може зрівнятися жоден „твір наших сучасних письменників“⁴⁹. Водночас звинуватив редакторів „Літературно-наукового вістника“ у варварському знущанні над цим твором унаслідок його тенденційного редагування⁵⁰.

Прихвальні відгуки про інші публікації в першому томі „Літературно-наукового вістника“ досить стислі та стримані. Визнано, що в ньому, крім фрагмента О. Кобилянської, „є ще [...] гарненькі оповідання Франка та Маковея, але вони занадто маленькі, щоб про них довше говорити“⁵¹. Йшлося про „нарис“ „Мій злочин“ І. Франка (кн. 3) і „Самота“ О. Маковея (кн. 1).

Уміщені переклади М. Міхновський вважав „порядними“, оцінив як „взагалі [...] не злі“, але зауважив, що „можна містити ліпші річи, ніж прим[іром] „історії ослів“⁵². Мав на увазі гумореску угорського письменника Віктора Ракоші „Історія осла“ у Франковому перекладі (кн. 2, підпис: Переклав Ів. Фр.).

бічний — однаковий оказіональний псевдонім Миколи Міхновського і Кирила Студинського // Салій О. Учень, опонент і колега: взаємини Кирила Студинського та Івана Франка. — Львів, 2020. — С. 198—212.

⁴⁷ Лівобічний [Міхновський М.] Літературні замітки // Буковина. — 1898. — № 29. — 8/20. III. — С. 1.

⁴⁸ Там само. — С. 2.

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Там само. — С. 2—3.

⁵¹ Там само. — С. 3.

⁵² Там само.

На думку М. Міхновського, наукова частина першого тому „досить сумна“. Дописувач О. Ч.⁵³, який у кн. 1-й подав нотатки „Соціологічний конгрес“ (відбувся у Сорбонні влітку 1897 р.) і „Статистичний конгрес“ (відбувся у Петербурзі в серпні 1897 р.), умудрився „з найцікавіших річий, як соціологічні і статистичні конгреси, зробити невимовно нудну історію“⁵⁴.

Немилосердно проїхався М. Міхновський по О. Маковею, який у перших трьох книжках „Літературно-наукового вістника“ провадив публіцистичний огляд „З життя і письменства“, силкуючись жваво й дотепно обговорювати стан розвитку в Галичині української літератури, журналістики, освіти, театру, просвіти, науки, емансипації жіноцтва тощо. Проте, на думку М. Міхновського, це йому не вдавалося: „Були часи, коли фейлетони Маковея в „Буковині“ читалися з розкошами, коли з кожної стрічки бризжав юмор і било ключем життя, коли характеристики „осіб“ були чудово прекрасними. Що сталося з сим талановитим нашим письменником? Через що його „З життя“ таке бліде, безбарвне, нудне? Де дівся талант?“⁵⁵

„Гарною і серйозною статтею“ М. Міхновський вважав „Із секретів поетичної творчости“ І. Франка (кн. 1—3; її продовження опубліковано 1899 р.: Т. 6, кн. 4—6), але не без іронії зауважив, що „від тої частини, що поміщена у II-й книжці „Вістника“, гарнійша о много стаття І. Садгера „Die Seelentiefen“ в ч. 135 віденського тижневика „Die Zeit“⁵⁶. Мав на оці статтю австрійського лікаря і психоаналітика Ізидора Задгера (Sadger) про його співвітчизника, поета й драматурга Франца Грільпарцера „Seelentiefen“ („Глибини душі“), надруковану в тижневику „Die Zeit“ 1897 р. (N 135, 1. V.). На ній, зокрема, побудована Франкова студія [згідно з покликом: т. 31, с. 64], точніше, опублікований у другій (лютневій) книжці „Літературно-наукового вістника“ за 1898 р. підрозділ „1. Роль свідомости в поетичній творчости“ (з розділу „II. Психологічні основи“). Порівнявши текст „Seelentiefen“ із перекладеними з нього уривками у Франковому трактаті⁵⁷, Роман Мних дійшов висновку, що ці „пасажі“ були „дуже добрими конспектами“ Задгерової статті⁵⁸. За спостереженням Р. Мниха, проілюстрованим порівнянням відповідних уривків, „саме з цієї розвідки І. Франко дослівно переклав цілі пасажі і вмонтував у свій текст...“⁵⁹, зокрема запозичив у І. Задгера „весь матеріал“ про Ф. Грільпарцера, лише раз згадавши „ім'я І. Задгера, але без жодних коментарів“⁶⁰. І. Франко покликався на статтю І. Задгера після свого, як виходить зі спостережень Р. Мниха, *конспективного* викладу Задгерових спостережень над психічним процесом у „нижній“ і „верхній свідомості“ Ф. Грільпарцера під час створення трагедії „Die Ahnfrau“ („Прабабка“) [т. 31, с. 64]⁶¹.

⁵³ Олександр Черняхівський (*1869—†1939), український громадський діяч, перекладач, лікар-гістолог. Див.: Ясінський Б. Літературно-науковий вістник: Показчик змісту. Том 1—109 (1898—1932).— Київ; Нью-Йорк, 2000.— С. 329.

⁵⁴ Лівобічний [Міхновський М.] Літературні замітки.— С. 3.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Там само.— С. 91—99.

⁵⁸ Там само.— С. 33.

⁵⁹ Там само.— С. 92.

⁶⁰ Там само.— С. 98.

⁶¹ Див. також передрук статті І. Задгера: Sadger I. Seelentiefen // Mních R. Іван Франко і єврейство.— С. 512—519.

До цих спостережень, зроблених на основі передруку студії „Із секретів поетичної творчості“ в „Зібранні творів“ [т. 31, с. 45—119], варто зауважити, що упорядкування її у цьому виданні місцями некоректне, через що вводить в оману читачів і дослідників, особливо у сприйнятті фрагментів, наведених І. Франком зі статті І. Задгера. І. Франко подавав їх переважно в лапках, хоча й непослідовно, а в „Зібранні творів“ лапки часто знято, внаслідок чого цитати скидаються на конспективні нотатки (хоча такі також є).

Чи М. Міхновський сам читав статтю І. Задгера в „Die Zeit“, чи хтось переповів йому своє порівняння її зі Франковою розвідкою,— залишається тільки гадати. Ясна річ, М. Міхновський не мав повного уявлення про трактат „Із секретів поетичної творчості“, оригінальне продовження якого було оприлюднене в „Літературно-науковому вістнику“ щойно у квітні—червні 1899 р., але те, що він оминув відомі йому (бо надруковані в третій, березневій, книжці 1898 р.) прецікаві підрозділи „2. Закони асоціації ідей і поетична творчість“ і „3. Поетична фантазія“ (з того-таки другого розділу), свідчить про його упереджене ставлення до авторів першого тому журналу, зокрема до самого І. Франка.

„Єдиною річчю справді гарною“ М. Міхновський назвав Франкову працю „З чужих літератур“ (кн. 2, 3), проте також із заувагою, наче „вона призначена для читачів, що вже багато знають і через те, здається, не всім приступна“⁶². Йшлося про статтю, опубліковану під рубрикою „З чужих літератур“ (кн. 2), а також, імовірно, про ще одну подібну, під тією самою рубрикою, з дещо виправленою назвою „Із чужих літератур“ (кн. 3). Назви обох статей складаються з кількох пунктів. У 50-томному „Зібранні творів“ першу статтю уміщено без жодного пояснення під назвою першого пункту — „Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах“ (мабуть, тому, що він найрепрезентативніший), тоді як інші пункти перенесено в підзаголовок [т. 31, с. 33—44]. Другу статтю републіковано майже під цілим заголовком [т. 31, с. 135—154], що складається з кількох пунктів, за винятком останнього, скупюрованого⁶³. Текстологічний волюнтаризм щодо першої назви неприйнятний, і в Повному зібранні текстів І. Франка її треба подавати під комплексним заголовком.

Кінцевий висновок рецензента звучав як заклик до порятунку нового журналу: „Взагалі скажемо, що „Вістник“ редакция, очевидячки, призначила смерті [...] пустить свіжу, живу течію в Ваше виданне, бо, по ширости, ми задихаємось!“⁶⁴

Низку цих закидів мав прийняти на свій карб І. Франко, і то не лише за власні тексти, а й принаймні за художні твори інших авторів, адже він редагував літературну частину „Літературно-наукового вістника“. Щоправда, деякі тексти могли бути надруковані за прямою вказівкою відповідального редактора М. Грушевського, як ось його невисокої мистецької якості оповідання „Ясновельможний сват“, яким навіть відкривалася перша книжка журналу. Це оповідання буквально розгромив В. Щурат⁶⁵.

⁶² Лівобічний [Міхновський М.] Літературні замітки.— С. 3.

⁶³ Покажчик купор: (до Зібрання творів Івана Франка у п'ятдесяти томах).— К., 2009.— С. 20—21.

⁶⁴ Лівобічний [Міхновський М.] Літературні замітки.— С. 3.

⁶⁵ Л-ь-т [Щурат В.] „Літературно-науковий Вістник“. (Книжка I і II.) // Руслан.— 1898.— № 24.— 30. I/11. II.— С. 3.

Після такої явно недоброзичливої рецензії дорога до публікування у „Літературно-науковому вістнику“ своїх текстів для М. Міхновського була закрита (його публікації у журналі не виявлено⁶⁶).

Гострокритична оцінка „Літературно-наукового вістника“, з якою виступив М. Міхновський, з'явилася в атмосфері естетичних та ідеологічних розходжень і міжособистісних конфліктів серед українських літераторів, привернула увагу діячів обох кордонів й отримала негайний резонанс в українській пресі Галичини та Буковини. У відгуку (під криптонімом Л-ь-т) на рецензію Лівобічного В. Щурат навів її повністю⁶⁷, як зазначив, для „скріплення“ „нашого осуду осудом других людей“, позаяк „знайшлися і невдоволені, і обурені“⁶⁸ його власною досить прискіпливою рецензією (також під криптонімом Л-ь-т) на першу й другу книжки „Літературно-наукового вістника“⁶⁹. Тепер він тішився: „[...] не ми одні знайшлися поміж критиками, котрі до „Літ[ературно]-Наук[ового] вістника“ ставлять „великі вимоги“, а [...] є таких критиків більше, і то острійших ще in modum (у манері.— С. Н., О. Н.),— значить, що й ті „великі вимоги“ є оправдані“⁷⁰.

Водночас В. Щурат висловив „кілька заміток про деякі погляди“ Лівобічного, з якими не повністю погоджувався. Найширше виклав свої дискусійні роздуми про „Valse melancolique“ О. Кобилянської, але й зробив стислі зауваження критикові стосовно його характеристики Франкових публікацій: „Трудно згодитись нам [...] на погляд Лівобічного, котрий, називаючи оповідання Франка і Маковея гарними, каже рівночасно, що они занадто дрібні, щоб можна про них більше говорити. Хиба ж літературні твори міряться вже на лікті?“ — слушно й не без іронії запитував він. І далі, покликаючись на свою ранішу рецензію, знову зауважив: „Про статті Франка п[і]д з[а]головком „З чужих літератур“ ми поговорили основно. Не є вони, як каже Лівобічний, неприступні для ширшого круга читачів, але хибні своїми інформаціями“⁷¹.

Негативна рецензія М. Міхновського (Лівобічного) спричинила полеміку, що розгорнулася на сторінках „Буковини“. Незгоду з його „несправедливою оцінкою“ „Літературно-наукового вістника“ та „присмами“, „невідповідними достоїнству друкованого слова“, висловили „українці-кияне“ в колективному листі („заяві“) від 21 особи. Індивідуально відгукнувся в окремому листі від 18/30 березня 1898 р. ображений Олександр Кониський. Обидва листи опубліковано 6 квітня під назвою „В справі „Літературних заміток“ д[обродія] Лівобічного“⁷², перший — без зазначення прізвищ „виднійших українців з Києва“, чоловіків і жінок, з огляду на забезпечення їх од жандармського переслідування; другий — вибірково, з

⁶⁶ Див.: Ясінський Б. Літературно-науковий вістник: Показчик змісту...

⁶⁷ Л-ь-т [Щурат В.] „Літературно-науковий Вістник“. Кн. I—III // Руслан.— 1898.— № 56.— 11/23. III.; № 57.— 12/24. III.

⁶⁸ Там само.— № 56.— 11/23. III.— С. 1.

⁶⁹ Л-ь-т [Щурат В.] „Літературно-науковий Вістник“. (Книжка I. і II.) // Руслан.— 1898.— № 24.— 30. I./11. II.; № 25.— 1/13. II.; № 26.— 4/16. II.

⁷⁰ Л-ь-т [Щурат В.] „Літературно-науковий Вістник“. Кн. I—III // Там само.— № 57.— 12/24. III.— С. 2.

⁷¹ Там само.

⁷² В справі „Літературних заміток“ д[обродія] Лівобічного // Буковина.— 1898.— № 36.— 25. III./6. IV.— С. 3.

вилученням особистих випадів (звертаючись до Лівобічного, О. Кониський заявив: „Хоча Ви і прикрилися псевдонімом, то прочитавши Вашу працю, мені не треба було труду, щоб пізнати Вас“⁷³). М. Міхновський одповів О. Кониському реплікою, надрукованою 17 квітня⁷⁴. Оскільки О. Кониський у листі до „Буковини“ від 31 березня ст. ст. (12 квітня н. ст.) 1898 р. запротестував проти вибіркової публікації його листа до М. Міхновського, редакція надрукувала цього листа 27 квітня повністю, під назвою О. Кониського „Запросини до відповіді. (Лист до д[обродія] Лівобічного)“, до того ж із доданими його примітками, а разом — його протестний лист до редакції, а також, наприкінці, своє пояснення і виправдання⁷⁵. Про І. Франка в цих публікаціях не йдеться.

А тим часом анонім, прихований за підписом „Читач з України“, в художньо-публіцистичному допису, надрукованому ще 15 квітня під назвою „Замітки читача“⁷⁶, прихильно сприйняв рецензію Лівобічного як таку, що розворушила громадську думку. Цей фейлетон написаний від імени безіменного читача (начебто автора) і проілюстрований дискусійною розмовою двох наддніпрянських приятелів (заможного господаря та його гостя), які купують українську пресу, „натхнувшись українським патріотизмом (без сього ніхто не читає української літератури)“. Один із цих „українських патріотів“, розчарований в українських часописах та книжках, бо порівнює їх з високим рівнем російських, нарікає (що цікаво: в дусі молодого І. Франка-критика) на брак правдивої літературної критики: письменники „бояться критики і приймуть єї [...] ту правду за лайку, за кривду і кричатимуть на всі голоси: не треба нам таких злочинців (тобто критиків) [...] правдиве слово [...] у нас ще зайве, воно для нас і непотрібне ще, і страшне: ми молоді, літературні сили наші ваблять ще тільки читачів-патріотів, а далі ніхто не читає, ніхто не цікавиться. „Геніям“ нашим ми не наважувемся сказати, що вони не генії, а просто звичайні письменники, такі деколи звичайні, що їх аж читати не хочуть“.

Однак, прочитавши в „Буковині“ „Літературні замітки“ Лівобічного, господар „з приємністю“ промовив: „[...] знайшовся-таки сьміливий Лівобічний, а ще сьміливіший редактор, що згодився видрукувати одну краплину правди і бризнув нею на стоячу воду!“ Та у відповідь, за словами автора, з'явилося в „Буковині“ „письмо, підписане 21 українцем-киянином“ зі спробою підтримати „сприяючий літературний тариф“. Урешті фейлетон завершено загалом схвальною авторською оцінкою „заміток“ М. Міхновського: „Шкода тільки, що д[обродій] Лівобічний висловив лишень загальні свої вражіння, а не спинився з більшими подробицями на зачеплених творах. Добре було б не вживати і занадто жорстоких слів, як, напр[иклад], „хамство“, та діло не в тім. Ця стаття розворушила сонних і несонних, і це єї заслуга“⁷⁷.

⁷³ В справі „Літературних заміток“ д[обродія] Лівобічного // Буковина.— 1898.— № 36.— 25. III/6. IV.— С. 3.

⁷⁴ В справі „Літературних заміток“ д[обродія] Лівобічного // Там само.— № 41.— 5/17. IV.— С. 3.

⁷⁵ Листи О. Я. Кониського до Редакції „Буковини“ і до д[обродія] Лівобічного // Там само.— № 44.— 15/27. IV.— С. 1—3.

⁷⁶ Читач з України. Замітки читача // Там само.— № 40.— 3/15. IV.— С. 3. Рубр.: Малий фейлетон.

⁷⁷ Там само.

„Цілком“ погодився з „присудом“ „Літературно-наукового вістника“, що його, „правда, висловив трохи різко“ Лівобічний, його близький товариш, студент Київського університету Володимир Шемет (*1873—†1933) у рецензії, також гострокритичній, на четверту книжку журналу, надруковану у „Буковині“ за 3 травня⁷⁸.

У цитованому квітневому листі № 5 (на своїй візитівці) М. Міхновський схилив устрияти в цю полеміку Б. Грінченка: „Коли б Ви в оборону прав критики уважали потрібним написати дещо, чи не були б Ви такі ласкаві друковати теж під якимсь новим псевдонімом? Але не під старими. В усякім разі се дуже цікава нагода, щоб її пропускати. Дехто вже пише!“⁷⁹

Під тим „дехто“ М. Міхновський мав на увазі фейлетон „Замітки читача“ (хоча його міг написати й сам) або рецензію В. Шемета. Відомі матеріали полеміки не виявляють участі в ній Б. Грінченка (навіть щоб він міг написати надто критичний щодо української літератури та українських письменників фейлетон за підписом „Читач з України“).

18 травня „Буковина“ оприлюднила „Мемуари Лівобічного“⁸⁰, як пояснено у примітці редакції, „прислані [...] давно“, але раніше не публіковані в газеті через „брак місця“⁸¹. Це полемічна відповідь М. Міхновського на колективний протест киян проти його знеславної рецензії. По суті, цими „мемуарами“ радикальний націоналіст М. Міхновський продовжив свою ідеологічну боротьбу з „українофілами“—культурниками. Стаття споряджена двома епіграфами з Франкових творів:

*Ти, брате, любиш Русь,
Я ж не люблю, сарака!
Ти, брате,— патріот,
А я собі — собака!* (підп.: Ів. Франко); —

це перша строфа з вірша „Сідоглавому“ [т. 2, с. 184], датованого в автографі „14/X [18]97“, уперше надрукованого в збірці „Мій Ізмарагд“ (Львів, 1898) й адресованого Юліянові Романчуку [див. т. 2, с. 482]);

*Старий півень перед веде,
За ним по два у ряд іде,
Несуть мари на плечах!
А на марах курка лежить,
За марами весь рід біжить,
Плач і лемент, ох і ах!* (підп.: Ів. Франко „Лис Микита“) [див. т. 4, с. 74].

У статті є алюзія на ще один поетичний твір І. Франка — вірш „Лист із Бразилії“, опублікований саме в першому томі „Літературно-наукового вістника“ (1898.— Кн. 1), на який і написав рецензію М. Міхновський. Глузуючи із заяви „виднійших“ киян, він зазначив, що коли прочитав у „Буковині“ „Протест 21-го“ (так назвав їхнього листа), то „з ляку [...] не

⁷⁸ Шемет В. Література й життя // Буковина.— 1898.— № 47.— 21. IV./3. V.— С. 3 (датовано: „1898 р. 10 березня“, очевидно, ст. ст.).

⁷⁹ Невідомі документи про Миколу Міхновського.— С. 95.— № 5.

⁸⁰ Мемуари Лівобічного // Буковина.— 1900.— № 53.— 6/18. V.— С. 1—3.

⁸¹ Там само.— С. 1.

тямив, що діяти з собою! Попереду хотів емігрувати до Бразилії, але д[обродій] Франко пише відтіля такі листи, що хай їй цур!⁸² Полеміку із земляками М. Міхновський провадив у двох площинах — літературно-науковій та політичній. У царині літератури, публіцистики та гуманітарних наук обґрунтовував доцільність для національного розвитку „права критики“, зокрема „усіх наших улюблених авторитетів“⁸³, „свободи критики“⁸⁴, а в царині ідеології з позиції „сепаративного, політичного українства, яке може і мусить народитись“, ганьбив „сучасне етнографічне „українофільство“, твердячи, що „українофіли — завзяті вороги політичного сепаратизму і прихильники царських реформ тільки при захованню „нероздільної“ Росії!“⁸⁵

Редакція „Буковини“ завершила полеміку в середині червня 1898 р. передруком з „Літературно-наукового вістника“ (1898.— Т. 2, кн. 6) розлогої статті О. Маковея „З життя і письменства. (Наріканя і поради критиків Літ[ературно]-Наукового Вістника.— Гадки давніших критиків в справі положеня нашої літератури.— Деякі висновки)“⁸⁶.

У зверненій до І. Франка записці (без дати) М. Міхновський повідомляв, що з ним бажає познайомитися Віталій Боровик („Діє Віталь Боровик“), і вказав Франкову адресу: „Кастелівка, улица Крижова ч. 12“⁸⁷. Насправді будинок на Крижовій, 12, належав уже до житлової ділянки Байки, бо вул. Крижова, власне, й відділяла ділянку Кастелівку (ліворуч од Крижової) від Байок (праворуч од Крижової, якщо дивитись од її початку)⁸⁸. Рекомендаційна нотатка написана на візитівці М. Міхновського, де його ім'я, прізвище та посада зазначені українською мовою („Микола Міхновський“, нижче в правому кутку: „Помічник адвоката присяжного“), а ім'я та прізвище — також французькою: „Nikolas Mikhnovsky“⁸⁹. На цій посаді М. Міхновський працював у Києві в 1896—1898 рр. Оскільки ця записка зберігається у Франковому архіві, то, очевидно, з нею й завітав до письменника під час приїзду до Львова Віталій Боровик (український літератор, один із засновників „Братерства тарасівців“)⁹⁰.

Проект М. Міхновського „Русини з початком ХХ століття“

У листі з Києва від 9 лютого (певно, ст. ст.) 1899 р., звертаючись до І. Франка „Глибокошановний та Дорогий Добродію!“, М. Міхновський прохав його взяти участь у „задуманому ділі“ „Русини з початком ХХ ст.“ й

⁸² Мемуари Лівобічного // Буковина.— 1900.— № 53.— 6/18. V.— С. 1.

⁸³ Там само.

⁸⁴ Там само.— С. 3.

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ Буковина.— 1898.— № 64.— 31. V./12. VI.— С. 3; № 65.— 2/14. VI.— С. 3; № 66.— 5/17. VI.— С. 3; також див.: Гречанюк А. Ю. Роль газети „Буковина“ в загальноукраїнському літературному процесі кінця ХІХ — початку ХХ століття.— С. 4—5, 15; Попович Ю. О. Преса Північної Буковини у формуванні концепції національної соборності (1885—1930-ті рр.).— С. 97—98.

⁸⁷ ІЛ НАН України, від. рукописних фондів і текстології, ф. 3 (І. Франко), спр. 1632, с. 611.

⁸⁸ Див.: Горах Р. Львів — місто Івана Франка.— С. 209.

⁸⁹ ІЛ НАН України, від. рукописних фондів і текстології, ф. 3 (І. Франко), спр. 1632, с. 612.

⁹⁰ Про його взаємини з І. Франком див.: Нахлік Є., Смерек О. Боровик Віталій Гаврилович // Франківська енциклопедія: У 7 т.— Львів, 2016.— Т. 1: А—Ж.— Серія: Іван Франко і нова українська література. Попередники та сучасники.— С. 193—194.

написати „IX гл.“ „Національний рух“⁹¹. У листі покликався на свою програму проекту, вміщену 1898 р. в газетах „Буковина“⁹² і „Руслан“⁹³. Її оприлюднило також „Діло“⁹⁴. Наприкінці відозви охочим авторам і співробітникам запропоновано звертатись до редактора „Миколи Міхновського, адвоката“, на його київську адресу. Це був концептуальний виклад націєтворчого проекту: „Завдання книги — дати читачеві повне і всебічне розуміння сучасного життя цілої нації русинів і виявити ступінь її культурности. Мета книги — з'ясувати, що наше сучасне становище не таке, щоб плакати сантіментальними слізьми, що потрібне напруження всіх сил нації для перемоги зла, що боротьба веде до перемоги. Ідея книги — єдність інтересів цілої українсько-руської нації від Карпатів до Кавказу“.

Згідно з детальним планом майбутньої книжки, 20 розділів мали висвітлювати географію проживання і демографію українців, інтернаціональний склад населення Русинів-України, антропологічні особливості та національний характер українців, їхнє політичне становище від давнини до сучасності, церковний устрій і релігійне життя, фінанси, промисловість і торгівлю, формування робітничого класу й руху, сільське господарство, національний рух, громадське життя, пресу, народну, середню та вищу освіту, науку, літературу, театр, музику, живопис, архітектуру, шницерство (шницерство — художнє різьблення по дереву й карбування по металу), розселення по світу. Вихід ілюстрованого видання було заплановано на кінець 1899 р., тому матеріали мали бути подані до редакції не пізніше 1 липня (ст. ст.) 1899 р. (див. зазначені публікації). Видати книжку М. Міхновський планував українською мовою в Австро-Угорській імперії, російською — у Петербурзі⁹⁵.

„Дуже добре“ знаючи, що І. Франко обтяжений „найрізнішою працею“, і розуміючи, що для нього „час дуже дорогий“⁹⁶, М. Міхновський назвав дві причини, через які наважився потурбувати зайнятого письменника: „1, я вірю і знаю, що ніхто краще за Вас не напише цієї глави, бо тільки автор „Ботокудів“, „З кінцем року“ та „Ти, брате, любиш Русь“ (вірш „Сідоглавому“ — *Є. Н., О. Н.*) здатен показати світлі й темні сторони нашого життя і сказати, що „не пора москалеви й ляхови служити“ (цитата з Франкового вірша „Не пора“ — *Є. Н., О. Н.*), — одне слово, дати таке освітлення нашому руху, яке видавці бажать бачити, а видавці — Ваші ученики й шанувателі. 2, Ваше ім'я принесе щастя нашій книзі і запевнить людей в порядности змісту“⁹⁷.

⁹¹ ІЛ НАН України, від. рукописних фондів і текстології, ф. 3 (І. Франко), № 1620, с. 105.

⁹² Русини з початком XX століття (Від п. Миколи Міхновського, адвоката з Київ, отримали ми сю відозву, на котру звертаємо особливу увагу всіх тямущих Русинів) // Буковина. — 1898. — № 120. — 9/21. X. — С. 3; № 121. — 11/23. X. — С. 3.

⁹³ Русини з початком XX століття // Руслан. — 1898. — № 229. — 13/25. X. — С. 3.

⁹⁴ За традицією, друкувалося ще етимологічним правописом, хоча й було органом народовців: Русини з початком XX стол. (Зь України) // Дїло (Львів). — 1898. — № 232. — 17/29. X. — С. 1—2.

⁹⁵ Лотоцький О. Сторінки з минулого. Частина перша. — Вид. Укр. Правосл. Церкви в США, 1966. — С. 213.

⁹⁶ ІЛ НАН України, від. рукописних фондів і текстології, ф. 3 (І. Франко), спр. 1620, с. 105.

⁹⁷ Там само. — С. 105—106.

За задумом М. Міхновського, „національний рух“ — „се важніша глава цілого видання“. Благаючи І. Франка взяти на себе цю „главу“, М. Міхновський наголосив: „Ви додаєте нам і енергії, і віри в себе, і сили довести до кінця задумане діло“. На завершення листа прохав „переказати“ „поважане“ Франкові „Родині“⁹⁸, підтвердивши цим, що під час перебування у Львові познайомився з його дружиною Ольгою та їхніми дітьми (напевно, гостюючи в них у найманому помешканні). На жаль, відповідь І. Франка на цю пропозицію М. Міхновського не відома.

До участі у фундаментальній книжці М. Міхновський раніше запросив історика Володимира Антоновича (той погодився опрацювати „гл. II“ „Начерк антропологічний“) і Б. Грінченка, якому в листі після 10 листопада н. ст. 1898 р. з Києва сповістив про проект „Русини з початком XX віку“ (така назва в листі), задуманий ним „укупі з прихильними до сії думки людьми“ як „свідоцтво існування нашої нації“, і запропонував написати до 1 липня (ст. ст.) 1899 р. XII „главу“ „Низша народня освіта“⁹⁹. Проте Б. Грінченко відмовився, а більшість наддніпрянців навіть не відписала М. Міхновському, вважаючи його задум за нездійснений. Натомість він отримав „дуже цікаві листи з Галичини“, в одному з яких був „цілий малий трактат“, де обґрунтовано конечність заміни етноніма „русини“ на „українці“ (недатований лист М. Міхновського до Б. Грінченка № 12)¹⁰⁰. „Зазивом“ М. Міхновського до видання „руської енциклопедії“, його особою, авгурою (чи „хороші сили“) та перспективами проекту цікавився в листі до М. Грушевського від 5 листопада 1898 р. історик Мирон Кордуба (натоді перебував у Відні), готовий „написати історію Галичини (новійшу)“¹⁰¹. 17/5 листопада 1898 р. М. Грушевський скупо відписав, що про задум М. Міхновського довідався з повідомлення в газеті й не знає, „оскільки забезпечене видання“¹⁰².

Назагал такий широченний проект, що його М. Міхновський у листі до І. Франка від 9/21 лютого 1899 р. назвав „енциклопедисю“¹⁰³, був не під силу не лише йому як організаторові (не мав ні достатніх знань, ні наукового, редакторського та організаційного досвіду, ні належного авторитету серед громадськості, щоб залучити компетентних авторів), а й загалом тогочасній українській науковій еліті. То більше, що й термін виконання був надто стислий. Та й, мабуть, зарозуміла рецензія М. Міхновського на перший том „Літературно-наукового вістника“ знеохочувала від співпраці з ним І. Франка, М. Грушевського і О. Маковея, а також киян, які публічно заявили про незгоду з тією рецензією. До того ж кияни мали претензії до М. Міхновського морального характеру через те, що він звабив молоду дружину свого начальника — власника адвокатської контори, підмовив її покинути чоловіка, вивіз на село до своїх батьків, але врешті

⁹⁸ ІЛ НАН України, від рукописних фондів і текстології, ф. 3 (І. Франко), спр. 1620, с. 107.

⁹⁹ Невідомі документи про Миколу Міхновського.— С. 99—100.

¹⁰⁰ Там само.— С. 98—99.

¹⁰¹ Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби / Упоряд., авт. вст. розділів і наук. коментаря О. Купчинський.— Львів, 2016.— С. 144.

¹⁰² Там само.— С. 146; також див.: Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 75—77.

¹⁰³ ІЛ НАН України, від рукописних фондів і текстології, ф. 3 (І. Франко), спр. 1620, с. 106.

любовний роман між ними закінчився розривом¹⁰⁴. І підступна — бо надрукована під псевдонімом — рецензія, спрямована проти приятелів до нього колеґ, і легковажний, зрадливий щодо свого начальника роман із його дружиною — усе це явища одного порядку, що виявляли непевний, ненадійний, волонтаристський характер М. Міхновського (так він поводився і під час Української революції 1917—1921 рр.*). За характеристичним зауваженням О. Лотоцького, „через певні особисті риси гарячого темпераменту Міхновського, головню через надмірно особисте забарвлення його громадських стосунків, громадська праця його часто не досягала тих результатів, на які він міг рахувати за своєї енергічної та талановитої натури“¹⁰⁵.

Відтак М. Міхновський змушений був переїхати до Харкова (лист до І. Франка від 9/21 лютого 1899 р., у якому він іще сподівався створити колективну енциклопедичну книжку про українську націю, свідчить, що переїзд відбувся не раніше останньої декади лютого, а, ймовірно, вже у березні 1899 р.). Там поринув у нову роботу. Тож далі задекларованої програми амбітна, але й авантюрна спроба створення першої української загальної енциклопедії не посулулася. Можливо, саме проєкт „Русини з початком ХХ століття“ мала на увазі Леся Українка, коли в листі до М. Павлика від 18 червня 1899 р. з Берліна зауважила: „В серйозність замірів Міхновського, скажу правду, не вірю, але звісно, Ваше поручення справлю“¹⁰⁶.

Утім ідея самостійної України, з якою М. Міхновський виступив 1900 р., також на той час була авантюрою, недосяжною, але актуалізація її виявилася корисною, бо формувала державницьку свідомість бездержавних українців. М. Міхновський був генератором далекоюсяжних проєктів, які випереджали час, але сам не здатний був їх реалізувати.

І. Франко і буковинсько-галицька полеміка навколо брошури М. Міхновського „Самостійна Україна“

І. Франко, поза сумнівом, знав націоналістичну брошуру М. Міхновського „Самостійна Україна“, видану без зазначення автора у Львові 1900 р. заходом студентів Володимира Старосольського й Євгена Косевича¹⁰⁷. В ній уперше в пресі обґрунтовано ідею політичної самостійності

¹⁰⁴ Див. зізнання М. Міхновського в тогочасних (на жаль, недатованих) листах до Б. Грінченка: Невідомі документи про Миколу Міхновського.— С. 97—98; також див.: Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 88—91.

* Був одним із провідників новоствореної Української демократично-хліборобської партії (УДХП), яка відіграла велику роль у поваленні Української Центральної Ради. Під час протигетьманського повстання в середині листопада 1918 р. виступав за примирення гетьмана П. Скоропадського і Директорії УНР, утворення коаліційного кабінету при збереженні гетьманату. Негативно ставлячись до соціалістичного режиму Директорії, у січні 1919 р. розробляв разом із хліборобами-демократами, полковником війська УНР, командантом корпусу Січових стрільців Євгеном Коновальцем, Дмитром Донцовим та іншими план її усунення від влади через встановлення військової диктатури.

¹⁰⁵ Лотоцький О. Сторінки з минулого. Частина перша.— С. 213. Також див. огляд неоднозначних спогадів про контрверсійну особистість М. Міхновського: Геращенко Т. Микола Міхновський у спогадах і оцінках його сучасників // Молода нація: Альманах.— 2003.— № 2 (27).— С. 15—32.

¹⁰⁶ Леся Українка. Листи: 1898—1902 / Упоряд., приміт. В. Прокіп (Савчук).— К., 2017.— С. 146.

¹⁰⁷ Коллард Ю. Передмова до книжки-промови М. Міхновського „Самостійна Україна“ // Міхновський М. Суспільно-політичні твори.— С. 117.

України на націоналістичних, історико-правничих засадах, а не історично-матеріалістичних, політико-економічних, марксистських, як у книжці Юліяна Бачинського „Україна irredenta (по поводу еміграції). Суспільно-політичний скіц“ (Львів, 1895; вийшла на початку 1896 р.)¹⁰⁸. М. Міхновський висунув концепцію „одної, єдиної, нероздільної, вільної, самостійної України від Карпатів аж по Кавказ“ і виборення її „усіма засобами“ — і „боротьбою культурною“, і „боротьбою фізичною силою“¹⁰⁹. За згодом дослідників¹¹⁰, Франкова стаття „Поза межами можливого“ (Літературно-науковий вістник.— 1900.— Т. 12, кн. 10) була реакцією на „Самостійну Україну“, видану навесні 1900 р., і виниклу навколо неї полеміку між львівськими часописами „Діло“ й „Молода Україна“, з одного боку, та чернівецькою „Буковиною“ — з другого.

На брошуру „Самостійна Україна“ першою відгукнулася „Буковина“ 13 червня 1900 р. анонімною іронічною статтею „Що тепер придумують молоді Русини?“, вже в назві якої висловлено здивування¹¹¹. Рецензент (судячи зі змісту та мови, галичанин або буковинець) зауважив, що „чей так під нашим цісарем не є зле, коли можна свobodно висказувати такі гадки, зовсім неприхильні Австрії“; на виправдання „наших молодих людей“ нагадав, що „то не они задумали основувати руску державу, тільки сам Бісмарк тому з 12 літ сказав, що варто би мати київське князівство, осібне від Росії, аби Росія не занадто була грізна для західної Європи“. До того ж рецензент закинув „нашим хлопцям“, що вони наслідують польський приклад, гадаючи: „хочуть поляки мати свою Польщу, то чому би ми не мали мати свою Україну? І пишуть о тім, що треба нам окремої держави“. Водночас він схвально відгукнувся про літературну майстерність автора „Самостійної України“: „Книжочка порушує те саме питанє, котре порушив Юл. Бачинський у своїй книжці „Україна irredenta“, але написана вона безмірно краще, живійше, яснійше, хоч і з десять разів коротше“. Насамкінець, твердячи, що самі українці в оточенні могутніх імперій не доб'ються збройною силою власної держави, рецензент висловив — щоправда, досить обережно, з багатозначним натяком — проникливу думку про те, що міжнародні відносини колись можуть скластися сприятливо для постання української державности: „Гадка наша про ту справу така, що самі русини против мільонів войска не встояться і не заснуть своєї держави; але се правда, що в Європі можуть колись політичні відносини скластися так, що великі політики нараз нагадують собі, що ми живемо на сьвіті, так, як нагадав собі Бісмарк“¹¹².

На цю газетну „новинку“ різко зреагував одразу Роман Стефанович реплікою в „Ділі“, опублікованою вже 16 червня на першій сторінці. На

¹⁰⁸ Порівняння самостійницьких концепцій Ю. Бачинського і М. Міхновського див.: Бойко Ю. [Бойко-Блохін Ю.] М. Міхновський і наша літературна традиція // Бойко Ю. Вибране.— Мюнхен, 1974.— Т. 2.— С. 147—148; Турченко Ф. Г. Михайло Грушевський vs. Микола Міхновський (дискусія сучасників: погляд через сторіччя) // Український історичний журнал (Київ).— 2013.— № 2.— С. 79—80, 82—84.

¹⁰⁹ [Міхновський М.] Самостійна Україна: Промова.— Львів, 1900.— С. 20.

¹¹⁰ З діяльності М. Міхновського в 1904 р. (Матеріяли). 2. М. Міхновський, І. Франко і вибух у Харкові // Календар-альманах „Українського Слова“.— Париж, 1961 / Зредагував О. Жданович.— С. 126—127; Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 112—113; його ж. Михайло Грушевський vs. Микола Міхновський.— С. 83.

¹¹¹ Що тепер придумують молоді Русини? // Буковина.— 1900.— № 64.— 31. V./13. VI.— С. 3.

¹¹² Там само.

„зачудоване“ невідомого автора, „як можна [...] мріяти як про наш найвищий народний ідеал про самостійну Україну“, думка про яку є не що інше, як „витвір буйної фантазії сучасної рускої молодіжи“ за аналогом до польських визвольних змагань та інспірацією Бісмарка, хоча „під нашим цісарем не є так зле“, Р. Стефанович відповів здивуванням, що це: „крайна ігноранція чи цинічне кепковане з найвищої мети усіх ідейних стремління і змагань українсько-рускої суспільности?“ Він нагадав „вікові криваві борби українського народу за втрачену волю“: „ідейний масовий рух усього українського люду, що дійшов до кульмінаційної точки 1648 р. за Богдана Хмельницького“; „ідейні змагання членів Кирило-Методієвського Братства до політичної незалежності України та суспільної рівності“ — і гнівно, з обуренням та сумом запитував: „І ту ідею [...] за котру мучилось і тепер ще мучиться стільки героїв,— ідею, що все більше шириться в цілій Україні-Руси від Карпат по Кавказ та змагаєсь у силу, уважає автор пустою мрією сучасних молодиків?!“¹¹³

На цей полемічний випадок у „Буковині“ 20 червня з'явилася невідомою стаття „Українська держава“¹¹⁴. Той самий публіцист „Буковини“ (як можна судити з лексико-синтаксичних особливостей рецензії в № 64-му і статті в № 67-му) зауважив, що „бажане“ мати „свою розумну державу“ можуть плекати „і старі, і молоді“, але питання в тому, „як досягнути се бажане“, адже „від ідеалу до дійсности страшенно далеко“. З протиставлення „старих“, які в роздумах виходять з „віку і досвіду“, і „молодих“ („молодіжи“), які мислять „по-молодечому“, впливає, що автор статті належав до „старих“. На його думку, покликуватися на те, що „тому сотки літ нарід бажав“ державности,— „се зовсім нерозумно, бо наш нарід з того часу страшенно змінився, так що сего століття не здобувся навіть на таку енергію, як польський нарід“. Автор „Буковини“ запитував Р. Стефановича, „де то він вичитав, що тому з 250 літ була в кого-небудь з наших гетьманів виразна думка про самостійну українську державу“. Стосовно Кирило-Методієвського братства твердив, що „про свою державу ніхто з братчиків і не гадав, тільки про злуку славян під протекторатом російського імператора“¹¹⁵.

Публіцистові „Буковини“ неясно було, „як молодіж розуміє ту українську державу, до котрої зітхає...“ Та й, за його логікою, „коли б схотіли навіть збурити“ „оперті на мілітаризмі“ „Росію і Австрію [...] і поставити щось нове на руїнах, то до того таки треба сили, і то на довгі ще часи не иньшої, тільки мілітарної [...] Отут і всякому такому ідеалови амінь!“ Тому він закликав не „літати по зорях та бавити себе мріями (поляки навчили сего русинів у Галичині)“, лише „попрацювати“ „над народом“ — „а чи попрацюємо і досягнемо освіту і добробит народу в ім'я ідеалу самостійної держави, чи в ім'я нації, чи християнського ідеалу, що годиться добро чинити,— се пусте, аби лиш добро зробити“.

До того ж, на його думку, „нашу державу“ не можна „вважати остаточною метою, лише способом до досягнення добра і новим початком до дальшої мети“ — „якнайбільше злекшити собі се жите“. Мало того, автор

¹¹³ Стефанович Р. Ігноранція чи цинізм // Дїло.— 1900.— № 124.— 3/16. VI.— С. 1.

¹¹⁴ Українська держава // Буковина.— 1900.— № 67.— 7/20. VI.— С. 2—3.

¹¹⁵ Там само.— С. 2.

статті взагалі ставив під сумнів доцільність самого інституту держави: „чому не вибрати собі ідеал, що на світі не повинні бути ніякі держави, тільки повинні бути розумні люди? Се на кождий випадок не гірший ідеал, коли не ліпший, від ідеалу держави з власттю, войском, бюрократією, капіталом і нуждою і т. п.“¹¹⁶

Це нагадає Шевченків наратив про так звану міленарну „ідеальну спільність“ людей на противагу „суспільній структурі“¹¹⁷. Насамкінець публіцист „Буковини“ застерігав, що публічне проголошення ідеалу самостійної української держави як політичної мети може завдати шкоди українству в підросійській Україні, бо провокуватиме дальші переслідування: „Російське правительство давить український рух між иньшим і з тої причини, що посуджує нас о охоту відорвати Україну від Росії“, тому „нерозумні [...] ті, що задля примхи подають російському правительству основу до такої думки“¹¹⁸.

Р. Стефанович у „Ділі“ продовжив полеміку розлогою статтею „Самостійна Україна“, вміщеною у числах за 22, 23, 25 і 26 червня¹¹⁹. Стаття вийшла також окремою брошурую¹²⁰. Р. Стефанович не згадував брошури М. Міхновського, а полемізував лише з положеннями статті „Українська держава“, обґрунтовуючи конечність ясного поставлення найвищої національної ідеї „свобідної, нерозділеної кордонами України без холопа і пана, що буде сім'єю вільних, просвічених людей“¹²¹, і можливість досягти свідомої державницької мети¹²² не „наглою революцією“, не „самими тільки повстаннями і скорими переворотами“, а й „щоденною тихою а невиспучою працею“, „не тільки самими переломами закона, але й законною роботою“¹²³, „еволуцією в державнім устрою Росії“¹²⁴. Його брошуру пронизує думка про доцільність самовідданої праці „з повною свідомістю мети наших змагань“¹²⁵, „ясного, свідомого стремління до свого ідеалу“, з „твердою і незломною вірою в свої власні сили“¹²⁶.

Покликаючись на полемічну брошуру Р. Стефановича, Мар'яна Пелипець висловила здогад, що автор статті „Українська держава“ — чернівецький професор Стефан Смаль-Стоцький: „Р. Стефанович не обділив увагою персону С. Смаль-Стоцького, зазначивши, що він не дотримувався достовірності у своїх твердженнях відповідно до історичних реалій (йдеться про головні ідеї Кирило-Мефодіївського братства). З цього ви-

¹¹⁶ Українська держава.— С. 3.

¹¹⁷ Див.: Грабович Г. Поет як міфотворець: семантика символів у творчості Тараса Шевченка.— К., 1998.— С. 155, 167, 169—174, 185; Нахлік Є. К. „І мертвим, і живим, і ненародженим“, і самому собі: Шевченкове ословлення минулого, сучасного й майбутнього та власної екзистенції.— Львів, 2014.— С. 89, 102, 110, 118—119.

¹¹⁸ Українська держава.— С. 3.

¹¹⁹ Самостійна Украина. (Черновецкой „Буковини“ вѣдповѣдає Романъ Стефановичъ) // Дѣло.— 1900.— № 129.— 9/22. VI.; № 130.— 10/23. VI.; № 131.— 12/25. VI.; № 132.— 13/26. VI.

¹²⁰ Самостійна Украина. Вѣдповѣдь Романа Стефановича на статью п[і]д з[а]головком] „Українська держава“, помѣщену въ 67 ч. „Буковини“. Передрукъ зъ „Дѣла“.— Львѣвъ, 1900.— 27 с.

¹²¹ Там само.— С. 4, 7.

¹²² Там само.— С. 9.

¹²³ Там само.— С. 8—9.

¹²⁴ Там само.— С. 11.

¹²⁵ Там само.— С. 22.

¹²⁶ Там само.— С. 23.

пливає, що автором статті „Українська держава“ (Буковина.— 1900.— Ч. 67.— С. 1—2) є С. Смаль-Стоцький¹²⁷.

Насправді Р. Стефанович, доводячи, що прагнення „братчиків“ до „федерації“ при дотриманні „самостійности“ кожного слов'янського народу, зокрема „українців-русинів“, означає, що їх „ідеєю [...] була Самостійна Україна“¹²⁸, зачитував перед тим зі статті „Українська держава“ уривок, у якому автор полемізував з його статтею „Ігноранція чи цинізм“: „Щодо Кирило-Методіївського брацтва, то також скажемо д[обродієві] Ст[ефановичу], що у всякім підручнику нашої літератури стоїть зовсім не те, що він знає про се брацтво“¹²⁹.

У дисертації, повторивши своє припущення про авторство статті „Українська держава“, дослідниця для підтвердження навела цитату начебто з брошури Р. Стефановича з натяком, як гадала, на „д[обродія] Ст[ефановича]“: „д[обродій] Ст[ефанович], на жаль, не трактує сеї справи з ширшого становища, але обмежився на полеміку, збуваючи поодинокі тези „Буковини“¹³⁰. Насправді зацитована фраза стосується „д[обродія] Ст[ефановича]“, бо вихоплена з повідомлення в „Літературно-науковому вістнику“ про вихід його брошури¹³¹. Для гіпотези про те, що автор статті „Українська держава“ — С. Смаль-Стоцький, немає достатніх підстав.

У рецензії на „Самостійну Україну“ в червневому числі місячника „Молода Україна: часопись української молодіжи“ (відповідальний редактор — Антін Крушельницький) до самостійницької ідеї М. Міхновського назагал прихильно поставився молодий історик Стефан Томашівський (під криптонімом С. Т.), однак вважав „головною хобою“ „промови“ те, що автор „станув виключно на історичнім становищі“, та й то апелював до „Переяславської умови“ 1654 р., а така позиція, на думку рецензента, хоча й не є „нераціональна або цілком безпотрібна“, все ж „односторонна“, тоді як інша „дорога для нас ліпша“: „Одинока, скоро і певна — се суспільний та культурний поступ, бо історичне право для нас меч обосічний“¹³². Можливо, думку про хибність апеляції до „історичного права“ С. Томашівський висловив під впливом Франкової критики „історичних фальшив“ у статті „Program młodych Ukraińców“. Інші закиди С. Томашівського стосувалися способів виборення самостійної України та її майбутнього політичного устрою: у „промові“ не було „ні згадки“ про

¹²⁷ Пелипець М. І. „...Бо я не з таких, щоби комусь заслугу відбирав...“: політичні акценти дискусій Степана Смаль-Стоцького та Івана Франка у західноукраїнській пресі на порубіжжі кінця XIX — початку XX ст. // Наукові записки Української академії друкарства.— Львів, 2016.— № 2.— С. 401; [Електронний ресурс].— Режим доступу: URL: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-53/44.pdf>. Дата звернення: 08.05.2020.

¹²⁸ Самостійна Україна. Відповідь Романа Стефановича...— С. 19—21.

¹²⁹ Там само.— С. 16. У зацитованому джерелі — „у кождім підручнику“: Українська держава // Буковина.— 1900.— № 67.— 7/20. VI.— С. 2.

¹³⁰ Пелипець М. І. Журналістська та редакційно-видавнича діяльність Степана Смаль-Стоцького: Дис. ... канд. наук із соц. комунікацій.— Львів, 2018.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Pelypets_Mariana/Zhurnalistska_ta_redaktsiino-vydavnycha_diialnist_Stepana_Smal-Stotskoho.pdf. С. 64. Дата звернення: 08.05.2020.

¹³¹ Самостійна Україна // Літературно-науковий вістник.— Львів, 1900.— Т. 12, кн. 10. Хр. і бібл.— С. 60.

¹³² С. Т. [Томашівський С.] Самостійна Україна. Промова. Львів 1900. Видане Р. У. П.— Ч. 1. Ціна 20 сот. // Молода Україна.— 1900.— № 6.— С. 241.

те, як вкласти в серце народу самостійницький „ідеал автора“ та „яка буде ся будуча Україна“¹³³.

Рецензією С. Томашівського скористалася „Буковина“ для відповіді Р. Стефановичу. Стаття „Самостійна Україна“, вміщена в цій газеті за 8 липня на чільних шпальтах першої сторінки без підпису, від імени, як і дві попередні статті, 1-ї особи множини („ми“, „нас“), вказує на те, що полемічними публікаціями на тему державної самостійности України „Буковина“ висловлювала позицію редакції. Зауваживши, що „друга відправа, дуже довга“, Р. Стефановича в „Ділі“, видана до того ж окремою брошурою, „нас не пересвідчила (не переконала.— *Є. Н., О. Н.*), що ми помиляємося“, редакція доповнила свій аргумент, наче „ідеал укр[аїнської] держави“ „дрозливий“ і „може пошкодити українцям у Росії“, покликом на те, що й „поляки дуже бояться дразнити Росію“, бо „навіть за таку марницю, як демонстрація против хору Славянської, скартали молодіж, бо се тільки розбуджує у росіян ненависть до поляків“¹³⁴. На „иньші закиди“ редакція відповіла передруком¹³⁵ статті „молодого історика С. Т.“ (С. Томашівського) з „Молодої України“, який начебто „висказує з нагоди видання брошури“ „Самостійна Україна“ (йшлося про брошуру М. Міхновського) „зовсім подібні думки, як ми висказали скорше в ч. 67“: „І він дивиться недовірливо на нашу історичну традицію, а в результаті ставить програму, против котрої ми ніколи не повставали і не повстаєм: культурну роботу. І він має сумніви щодо самостійної укр[аїнської] держави...“¹³⁶

У липневому числі „Молодої України“ (1900, № 7) проти „двох пашквілів на справу політичної самостійности України, надрукованих в 64 і 67 числі „Буковини“¹³⁷ виступив один із засновників і співробітників журналу, видавець „Самостійної України“ М. Міхновський Євген Косевич (на титульній сторінці брошури зазначено: „Видав Е. Косевич“). У полемічній статті „Ще раз самостійна Україна (гльосси до статі „Буковини“ п[ід] з[аголовком] Українська держава)“ він наголосив, що в Галичині ідея самостійної української держави не нова — вона вже раніше прищепилася і набула поширення: „Еволюція, яка протягом кількох послідних літ перейшла в думках української суспільности, видвигнула на перший плян нашої національно-політичної програми справу політичної независимости. Справа ся стала однаково актуальна так для австрійської, як і для російської України [...] В Галичині нині нема двох судів серед української громади, що [...] має бути з'єднане розділених шматків української території в одну самостійну державу, а одинока політична брошура, що видала її українська громада в Росії („Самостійна Україна“), ставляє як програму національно-політичну „відбудоване“ „одної, єдиної, нероздільної, вільної, самостійної України від Карпатів аж по Кавказ“.

Є. Косевич нагадав, що торік поставила „сеї постулят“ як основний пункт у свою програму Українська народно-демократична партія (УНДП),

¹³³ С. Т. [Томашівський С.] Самостійна Україна...— С. 242.

¹³⁴ Самостійна Україна // Буковина.— 1900.— № 75.— 25. VI./8. VII.— С. 1.

¹³⁵ Там само.— С. 1—2.

¹³⁶ Там само.— С. 1.

¹³⁷ Косевич Е. Ще раз самостійна Україна (гльосси до статі „Буковини“ п[ід] з[аголовком] Українська держава) // Молода Україна.— 1900.— № 7.— С. 256.

а делегат від Української соціал-демократичної партії Галичини й Буковини (УСДП) проголосив „змагане українців до державної самостійности“ на конгресі австрійської соціал-демократії¹³⁸. А вперше в історії українського політичного руху формулювання про майбутню „повну самостійність політичну русько-українського народа“ було внесено до партійної програми Русько-Української радикальної партії (РУРП) на IV з'їзді, що відбувся у Львові 28—29 грудня 1895 р.¹³⁹

Після того як Є. Косевич ознайомився з третьою статтею у „Буковині“ на обговорювану тему — „Самостійна Україна“ в № 75 за 8 липня, він дописав постскрипtum до своєї статті, у якому зазначив, що осуд у польській періодиці „авантури з московськими співачками“ аж ніяк не означає, що поляки перестали бути „природними ворогами царату“ і „боятися дразнити московського царя“, закинув „редакції“ „Буковини“ „непорозуміне статі? тов. С. Т.“ (С. Томашівського) і ще раз підкреслив, що „ідеал самостійної України — се перша і основна, се вихідна точка ідеалів молодіжи“¹⁴⁰.

І. Франко у статті „Поза межами можливого“ відштовхувався од цієї „газетярської полеміки“ [т. 45, с. 279], але вирішив „не [...] вдаватися в деталі сеї суперечки між „Ділом“ і „Молодою Україною“ з одного а чернівецькою „Буковиною“ з другого боку“ [т. 45, с. 278—279] і не називав прізвищ авторів уміщених у них статей (то більше, що публікації в „Буковині“ були анонімними, а рецензія С. Томашівського підписана криптонімом С. Т.). Зауважив лише, що „хоч би аргументи двох перших („Діла“ й „Молодої України“.— С. Н., О. Н.) і не переконали кожного, то проте контраргументація „Буковини“, основана на вбогим арсеналі „простого хлопського розуму“, блискучо доказала повну незгожість і недостаточність свого арсеналу для рішення таких широких і скомплікованих питань“ [т. 45, с. 279]. Таким чином, І. Франко не сприймав контраргументів „Буковини“ і схилився на бік публіцистів „Діла“ й „Молодої України“, а позаяк не вважав їхню аргументацію цілком переконливою, то й написав власну полемічну статтю.

Не згадуючи ні „Самостійної України“ М. Міхновського, ні його самого (останнє зрозуміло, бо брошура вийшла анонімно, а розкрити прізвища автора означало б наразити його на переслідування в Російській імперії), І. Франко обговорював не текст М. Міхновського, а саму ідею „політичної самостійности“ України і полемізував з „бідними публіцистами „Буковини“ [т. 45, с. 279] („бідними“ їх названо тому, що вони зазнали нещадної критики з боку „Діла“ та „Молодої України“; форму множини І. Франко вжив, мабуть, гадаючи, що три полемічні публікації в „Буковині“ належать різним авторам). При цьому І. Франко оперував актуалізованими поняттями „ідеал політичної самостійности“ [т. 45, с. 279—280], „ідеал національної самостійности“ [т. 45, с. 285], приміряв його до України, називав „своїм ідеалом“ для українців та імперативно твердив: „Ми [...] мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього“ [Там само].

„Самостійну Україну“ І. Франко сприйняв уже зовсім інакше, ніж раніше (1893 р.) „Народну програму молодих українців“. У суперечці між

¹³⁸ Косевич Е. Ще раз самостійна Україна...— С. 256.

¹³⁹ Див.: Нахлік Є. Віражі Франкового духу...— С. 214—216.

¹⁴⁰ Косевич Е. Ще раз самостійна Україна...— С. 267.

львівськими часописами та „Буковиною“ він, по суті, „рішуче став на сторону Міхновського“¹⁴¹. Це спостереження, висловлене у вже згадуваній невідданій статті в „Календарі-альманасі „Українського Слова“ на 1961 р. (можливо, її автор — редактор цього видання, націоналістичний публіцист Олег Штуль, псевдонім О. Жданович, *1917—†1977, хоча в зібранні його публікацій цієї статті не вміщено¹⁴²), розвинув Федір Турченко: „[...] найсуттєвішу підтримку одержав Міхновський від Івана Франка. Франко всерйоз сприйняв брошуру Міхновського“; „зміст“ статті „По-за межами можливого“ „свідчить, що думки Франка і Міхновського співпадали в головному, фундаментальному...“¹⁴³; „[...] І. Франко [...] став на захист М. Міхновського від нападок політичних опонентів, котрі звинувачували його в нереальності постановки питання про незалежність України з погляду на матеріальні („жолудкові“, або шлункові) обставини“¹⁴⁴.

Переходячи тоді на націєцентричні позиції, І. Франко не міг не проїнятися впливом самостійницьких думок М. Міхновського, а також Р. Стефановича, С. Томашівського та Є. Косевича. Брошура М. Міхновського та їхні рецензії і статті стали істотними чинниками утвердження І. Франка на державницьких засадах. Гадаємо, саме ці свіжі сили, як і їхні попередники — „молоді“ радикали-державники, стали своєрідними прототипами в поемі „Мойсей“ (1905) алегоричного збірного образу молодого провідника, „князя конюхів“ Єгушуа: „До походу! До зброї!“, „До бою!“ [т. 5, с. 263] — рішуче й завзято підіймаються до відчайдушного національно-визвольного зриву¹⁴⁵.

У брошурі „Самостійна Україна“ М. Міхновський залічив себе до покоління „сучасної молоді України“¹⁴⁶. Від цієї брошури, а також ранішої публікації Трохима Зіньківського (довідь „Молода Україна, її становище і шлях“, виголошена до Шевченкової річниці 25 лютого / 9 березня 1890 р. в Петербурзі на зібранні української громади й надрукована у другій книжці „Писань“ Т. Зіньківського, виданій у Львові 1896 р.), походить назва Франкової книжки „Молода Україна. Часть перша. Провідні ідеї й епізоди“ (Львів, 1910). Під такою самою назвою („Молода Україна“) фігурує в донесеннях царських жандармів начебто „таємне товариство“, утворене наддніпрянськими українцями навесні 1896 р.¹⁴⁷ За І. Франком, „Молода Україна“ репрезентувала покоління 1880—1890-х років, як видно з уміщеного в цій книжці огляду „З остатніх десятиліть ХІХ в.“, в якому висвітлюється „розвій українсько-руської літератури в остатніх 20 літах ХІХ віку“ [т. 41, с. 471], а також із того, що „Додатки“ в ній починаються статтею „Децо про перше всенародне віче у Львові (30 падолиста 1880)“.

¹⁴¹ З діяльності М. Міхновського в 1904 р. (Матеріяли). 2. М. Міхновський, І. Франко і вибух у Харкові.— С. 127.

¹⁴² Див.: Штуль-Жданович О. Ціною крові.— Нью-Йорк; Київ; Торонто, 1997.— 592 с.

¹⁴³ Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 112—113.

¹⁴⁴ Турченко Ф. Г. Михайло Грушевський vs. Микола Міхновський...— С. 83.

¹⁴⁵ Див.: Нахлік Є. Віражі Франкового духу...— С. 407—409.

¹⁴⁶ Міхновський М. Самостійна Україна // Міхновський М. Суспільно-політичні твори.— С. 173.

¹⁴⁷ Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 72—73, 77—79, 85.

І. Франко і М. Міхновський на Гуцульщині влітку 1901 р.

На початку серпня 1901 р. І. Франко і М. Міхновський зустрічалися під час відпочинку на Гуцульщині. У листі від 1 серпня 1901 р. із с. Буркута (тепер Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.) Леся Українка сповіщала Ольгу Кобилянську, що ввечері до неї та Климента Квітки (її майбутнього чоловіка) прибуло троє нежданих гостей: вона „здибає на дорозі Франка, д-ра Кульчицького і — Міхновського! всі три наче з неба впали на Буркут. Отже прийшлося вистарати їм вечерю і взагалі за гостей прийняти, бо якось так виходило, що Франко головню до когось приїхав“ (тобто до Лесі).

З її слів, „Міхн[овського] хтось (так Леся писала про себе.— *Є. Н., О. Н.*) мало бачив, бо той пан десь захопив пропасницю в дорозі, скупавшись десь у горах, приїхав розламаний і ледве випив чаю, вклався спати в хаті п[ана] Квітки“¹⁴⁸. Інший супутник — Лесь (Олександр) Кульчицький (*1859—†1938), український громадський діяч, економіст, видавець, адвокат (на той час — у Коломиї).

За припущенням Степана Пушика, „листа Леся могла недописати того вечора“ (коли прибув І. Франко зі супутниками)¹⁴⁹, а фраза в наступному абзаці листа про те, що вона „тільки вчора“ вислала вірші до „Літературно-наукового вістника“¹⁵⁰, свідчить, що йдеться про попередній лист від 29 липня до І. Франка¹⁵¹, надісланий у понеділок, коли із с. Жаб'яго (тепер селище Верховина, райцентр Івано-Франківської обл.) прибувала до Буркута й відбувала назад пошта; тож І. Франко (з колегами) приїхав до Буркута ввечері 30 або 31 липня¹⁵². Однак якби Леся Українка почала писати листа 30 або 31 липня, а дописала 1 серпня, то єдину дату написання листа „1 VIII 1901“ поставила б після його завершення, а ця дата стоїть на самому початку листа у правому верхньому кутку сторінки під зазначенням села й пошти („Буркут, п[ошта] Жабє“) і написана тим самим чорним чорнилом, що й перші дев'ять сторінок¹⁵³. Отже, Леся Українка почала писати цього довгого листа 1 серпня у четвер пополудні, перервалася на власну вечерю („перебили листа вечерою“, — пояснювала вона¹⁵⁴), а, починаючи від цієї фрази, дописала після вечері з прибульцями останні майже три сторінки вже іншим, блідим чорнилом¹⁵⁵, аби надіслати наступного дня, 2 серпня, у п'ятницю, позаяк пошта з Буркута до Жаб'яго відходила (й приходила) тричі на тиждень¹⁵⁶ — у понеділок, середу й п'ятницю. Згадка в листі від 1 серпня про те, що „тільки вчора“ вона вислала вірші до „Літературно-наукового вістника“, означає, найімо-

¹⁴⁸ Леся Українка. Листи: 1898—1902.— С. 302—303.

¹⁴⁹ Пушик С. Карпатське літо: Повість-есе // Пушик С. Дараби плывуть у легенду: Повість, есе, оповіді.— К., 1990.— С. 264.

¹⁵⁰ Леся Українка. Листи: 1898—1902.— С. 303.

¹⁵¹ Там само.— С. 297—298.

¹⁵² Пушик С. Карпатське літо.— С. 264.

¹⁵³ Див. автограф: ІЛ НАН України, від. рукописних фондів і текстології, ф. 14 (Л. П. Косач), спр. 888.

¹⁵⁴ Леся Українка. Листи: 1898—1902.— С. 302.

¹⁵⁵ Див. автограф: ІЛ НАН України, від. рукописних фондів і текстології, ф. 14 (Л. П. Косач), спр. 888.

¹⁵⁶ Див. листа Лесі Українки від 12/25 липня 1901 р. з Буркута до батька, Петра Косача: Леся Українка. Листи: 1898—1902.— С. 295.

вірніше, що листа, написаного до І. Франка 29 липня, Леся Українка змогла надіслати з поштою до Жаб'яго в середу 31 липня.

Леся Українка і К. Квітка відпочивали в гірському Буркуті у своєрідному санаторії — „закладі купельовому“ (водолікувальному) з оздоровчими ваннами та „живою залізною“ (мінеральною) водою¹⁵⁷, власницею якого була Теофіля Лакуста, вдова по священнику Михайлові Лакусті (помер 1899 р.) в Ясенів-Горішньому (тепер с. Верхній Ясенів Верховинського р-ну). Її називали „газдинею Буркута“¹⁵⁸. І. Франко, на відміну від М. Міхновського, оселився у головному корпусі (павільйоні), де зупинявся й пізніше (або мешкала його дружина з дітьми) й де їхня кімната отримала назву „Франкової“¹⁵⁹. Цей павільйон простояв до 1948 р., тепер на цьому місці будинок лісництва¹⁶⁰.

У понеділок 5 серпня, у день свого від'їзду (а ймовірно, й І. Франка) з Буркута, рідна сестра Т. Лакусти Ольга Стефанович (*1866—†1944), дружина греко-католицького священника Володимира Стефановича, пароха в містечку Кутах (тепер селище Косівського р-ну Івано-Франківської обл.)¹⁶¹, збрала на поштової картці з краєвидом Буркута (кілька санаторних будиночків у міжгір'ї) та видрукуваним підписом польською мовою „Zakład kąpielowy w Burkusie“ автографи тамтешніх „літувальників“ (або, як їх ще називали, „повітреників“). На горішній частині поштівки, виданої у Чернівцях, — напис рукою Ольги Стефанович „спомин з Буркута 5/8 901.“, внизу автографи: „Др. Іван Франко, Леся Українка“¹⁶², на звороті серед підписів — „Микола Міхновський, адвокат“¹⁶³. Тоді-таки І. Франко присвятив О. Стефанович вірша „Ользі С.“ й опублікував його в циклі „Буркутські станси“ у вересневій книжці „Літературно-наукового вістника“ (1901.— Т. 15, кн. 9; цикл увійшов до збірки „Semper tiro“, 1906) [т. 3, с. 104].

Картку з автографами зберігала донька О. Стефанович Стефанія Стефанович-Литвинович (*1890—†1982), яка 12-річною дівчинкою була серед тих відпочивальників і також залишила на поштівці свій автограф¹⁶⁴. Тепер оригінал перебуває у приватного колекціонера в Івано-Франківську¹⁶⁵.

Невдовзі після вибуття І. Франка з Буркута Леся Українка в листі до нього звідти делікатно похвалила його за ввічливість, покликавшись на свого партнера, який вирізнув письменника на тлі його двох супутників — М. Міхновського і Кульчицького: „[...] п[ан] Квітка [...] часто згадує про Вас, між іншим і про те, що Ви один з трьох знаменитих туристів зволили

¹⁵⁷ Пушик С. Карпатське літо...— С. 269—272, 276.

¹⁵⁸ Там само.— С. 236, 269.

¹⁵⁹ Там само.— С. 265.

¹⁶⁰ Там само.— С. 268, 277.

¹⁶¹ Там само.— С. 236—237.

¹⁶² Там само.— С. 262—265; Арсенич П. Прикарпаття в житті Каменяра.— Івано-Франківськ, 1996.— С. 54—55, репродукція лицьової сторінки картки — с. 54.

¹⁶³ Іваненко В. „Спомин з Буркута“ // Народна творчість та етнографія (Київ).— 1971.— № 1.— С. 73—74, репродукція лицьової сторінки картки — с. 74.

¹⁶⁴ Там само.— С. 74; Арсенич П. Прикарпаття в житті Каменяра.— С. 55.

¹⁶⁵ Романюк В. Вінець чотирьох почувань Івана Франка // Галицький кореспондент.— [Електронний ресурс].— Режим доступу: URL: <http://gk-press.if.ua/vinets-chotyroh-pochuvan-ivana-franka/> (подано копію поштівки з обох боків). Розміщено: 23.05.2018.

попрощатися з ним при від'їзді¹⁶⁶. Як свідчить фраза в листі „почтаря наганяє“, Леся Українка написала його того-таки дня, коли одержала відпис від О. Кобилянської, згаданий у листі; оскільки пошта в Буркут із Жаб'яго приходила (й відходила) у понеділок, середу й п'ятницю, то Леся Українка написала цього листа до І. Франка не раніше, ніж у середу 7 серпня, а ймовірно, пізніше — у п'ятницю 9 серпня, понеділок 12 серпня або в середу 14 серпня.

Зацікавлення і мовчання: М. Міхновський у рецепції І. Франка

Про те, що І. Франко цікавився політико-програмними публікаціями М. Міхновського, свідчить згадана книжка „Справа української інтелігенції в програмі Української Народної партії“ ([1904].— 112 с., без підпису; до неї ввійшли також „X заповітів УНП“), яка зберігається у Франковій бібліотеці в ІЛ НАН України (№ 5087) з його помітками олівцем. Про ці та інші програмні документи Української народної партії (УНП), яка була утворена М. Міхновським разом із В. Шеметом, тодішнім земським працівником і гласним Лубенської міської думи, наприкінці 1901 р.— навесні 1902-го і проголосила головною метою боротьбу за незалежність України, І. Франко знав також з огляду Михайла Лозинського „Українська Народня Партія“ (Літературно-науковий вістник.— Львів, 1905.— Т. 30, кн. 5), де ці документи піддано критиці із соціалістичних, загальнолюдських та інтернаціональних засад як націоналістичні. Однак І. Франко, оскільки відомо, не виявляв свого ставлення ні конкретно до брошури М. Міхновського „Самостійна Україна“, ні до програмних документів УНП.

У ніч проти 31 жовтня 1904 р. активісти УНП спробували підірвати динамітом бюст О. Пушкіну в Харкові, як пояснював М. Міхновський у листівці за підписом „Самостійна Україна“ — Оборона України“ („Оборона України“ — військова організація у складі УНП), на знак протесту проти „підло-брехливого“ змалювання у поетових творах „постаті нашого патріота Гетьмана Івана Мазепи“, проти заборони московським урядом пам'ятника Т. Шевченкові в Україні та назагал „заборони нашої мови, літератури та преси“¹⁶⁷. Унаслідок потужного вибуху утворилася глибока воронка, від постаменту відколосся шматок граніту, але сам пам'ятник пошкоджений не був¹⁶⁸. Щоправда, в репліці під назвою „Уваги“ (Самостійна Україна.— 1905.— № 1.— Верес.) на згадану статтю М. Лозинського М. Міхновський категорично заперечував звістку, наче УНП вчинила „динамітовий замах на пам'ятник Пушкіну у Харкові“, бо, мовляв, „прокламацію з сієї нагоди“ підписала „Оборона України“¹⁶⁹, проте робив це найпевніш із конспіративних міркувань. М. Лозинський у констатації причетности УНП до „невдачного динамітового замаху на пам'ятник Пушкіна“ покликався на допис „Письма з Київа“ в газеті „Діло“ (1904.— № 265.— 7. XII. н. ст.), зауваживши, що „київський кореспондент „Діла“

¹⁶⁶ Леся Українка. Листи: 1898—1902.— С. 305.

¹⁶⁷ Міхновський М. [Листівка з приводу вибуху біля пам'ятника Пушкіну в Харкові 31 жовтня 1904 р.] // Міхновський М. Суспільно-політичні твори.— С. 309—310.

¹⁶⁸ Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 122—127.

¹⁶⁹ Міхновський М. Уваги // Міхновський М. Суспільно-політичні твори.— С. 189.

осуджує сей замах, уважаючи його шкідливим для української справи дразненем російської суспільности¹⁷⁰.

Принаймні зі статті М. Лозинського І. Франко мав би знати про цей терористичний інцидент. У цитованій анонімній статті „З діяльності М. Міхновського в 1904 р.“, більше публіцистичній, аніж науковій, зазначено, що в статті „Сухий пенъ“ (Літературно-науковий вістник.— Львів, 1905.— Т. 29, кн. 2) [передрук: т. 54, с. 577—581], написаній начебто „з нагоди харківського замаху на пам'ятник Пушкіна“, І. Франко осуджує бездіяльність задрагоманених соціялістів, тим самим схвалюючи чинний виступ українських терористів, які виконали замах на емблему московського панування над Україною — погруддя Пушкіна¹⁷¹.

Однак у Франковій статті немає жодної прив'язки до терористичного акту в Харкові.

Голова Української комісії М. Міхновський і Франкові книжки та видання в Українському відділі Харківської громадської бібліотеки

Від початку 1906 р. М. Міхновський очолював Українську комісію, яка керувала організацією і розвитком Українського відділу при Харківській громадській бібліотеці, утвореного 1906 р. для поповнення та бібліографування видань українською мовою (зокрема періодичних) та видань іншими мовами про Україну¹⁷².

На замовлення Української комісії Павло Мокроус упродовж 1910—1911 рр. уклав бібліографічний покажчик „Катальог книжок українською мовою Харківської Громадської Бібліотеки: Український відділ імени Тараса Шевченка“ (Видання Української Комісії.— Харків, 1912.— Т. I.— 98 с., українською мовою), у якому десятки назв стосувалися Франкових творів¹⁷³. Непідписану „Передмову“ до каталогу, на думку Ф. Турченка, написав голова комісії М. Міхновський¹⁷⁴. У цій невеличкій (односторінковій — с. [3]) „Передмові“ зазначено, що видану працю виконав „з доручення комісії“ Павло Мокроус, її перевірила й прийняла Українська комісія, головою якої був М. Міхновський, а членами — Х. Алчевська, О. Міхновський та ін.¹⁷⁵ За уточненням дослідниць, це була письменниця Христя (Христина Олексіївна) Алчевська¹⁷⁶. У „Передмові“ відзначено,

¹⁷⁰ Лозинський М. Українська Народня Партія // Літературно-науковий вістник.— Львів, 1905.— Т. 30, кн. 5.— С. 145.

¹⁷¹ З діяльності М. Міхновського в 1904 р. (Матеріяли). 2. М. Міхновський, І. Франко і вибух у Харкові.— С. 127.

¹⁷² Полянська Н. І., Дмитрієва О. М. Перший в країні: історія та сьогодення відділу „Україніка“ // Збірник наукових праць / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. І. Короленка.— Харків, 2012.— Вип. 7.— С. 24—27; Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 183.

¹⁷³ Бібліографія української бібліографії (1810—1923): Наук.-допом. бібліогр. покажч. / Упоряд. І. Негрейчук.— К., 2017.— С. 164.— № 1685; Дмитрієва О. М. Укладач першого друкованого каталогу української книги Павло Мокроус (1884—1938): доля, діяльність і найближче оточення // Бібліографічні студії пам'яті харківського бібліографа-краєзнавця Галини Кашириної, м. Харків, 23 травня 2019 року: Матеріали.— Харків, 2020.— С. 38—47.

¹⁷⁴ Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 183.

¹⁷⁵ Передмова // Катальог книжок українською мовою Харківської Громадської Бібліотеки.— Харків, 1912.— С. [3].

¹⁷⁶ Полянська Н. І., Дмитрієва О. М. Перший в країні...— С. 28.

що „за перші двадцять років Бібліотека мала переважно даровані українські книжки“, проте „завдяки енергії комісії загальна сума добутих грошей“ сягнула декількох тисяч, що „дало змогу комісії за п'ять років придбати для Бібліотеки книжок в п'ять разів більше того, яке Бібліотека придбала за перші двадцять літ свого існування“. Діяльність комісії, утвореної 1906 р., „зробилась особливо інтензивною“ від 1909 р., й вона одержала визнання від Харківської міської думи, яка „завдяки заходам гласних-українців“, певно, й самого М. Міхновського, призначила їй щорічну субсидію за умови „найменування Українського відділу іменем Тараса Шевченка“. Констатовано, що „загальна кількість книжок у відділі імени Тараса Шевченка є понад 3000“¹⁷⁷.

Для порівняння: до створення Української комісії бібліотека спромоглася за 20 років придбати лише 680 українських книжок¹⁷⁸. У фонді періодики зберігалися львівські видання, у яких І. Франко різного часу був одним з авторів або й редакторів: „Діло“, „Зоря“, „Записки НТШ“, „Літературно-науковий вістник“¹⁷⁹. У звітному періоді від 1 жовтня 1913 до 1 жовтня 1914 р. Українську комісію очолював небіж (братанок) М. Міхновського — О. В. Міхновський¹⁸⁰ (у звіті Харківської громадської бібліотеки за 1909/1910 р. небіж М. Міхновського О. Міхновський значився членом комісії¹⁸¹). Від жовтня 1914 р. головою Української комісії став Гнат Хоткевич¹⁸².

І. Франко в тижневику М. Міхновського „Сніп“

У листі від 22 січня (певно, ст. ст.) 1912 р. з Харкова, що починається звертанням „Глибокошановний та Дорогий пане Докторе“, М. Міхновський захоплено дякував І. Франкові за співпрацю з тижневиком „Сніп: Українська часопись для інтелігенції“, що його він заснував і видавав у Харкові (виходив 1912 р.): „Не вмію висловити Вам тиєї радості та вдячності, які опанували мною, коли я одержав Вашу „Притчу про захланність“ й Вашого ласкавого листа, в якому Ви не тільки дозволяєте видрукувати Ваш твір, але навіть хочете бути нашим співробітником. Часопись моя така маленька, що я навіть у своїх мріях не гадав, щоб мав таку радість бачити Ваше ім'я поміж співробітниками“¹⁸³.

Про свою спробу видавати слобожанський часопис українською мовою (на той час вийшло чотири числа „Снопа“) М. Міхновський зазначив: „Велика се країна — ота Слобідська Україна, але цілком не оброблена — чистий вовчий закуток. Маю сміливість розпочати діло для підготування справжньої української преси. Розуміється, що справа ся для мене тим тяжча, бо я в ній зовсім homo novus (нова людина.— *Є. Н., О. Н.*), але мусів її розпочати, бо ніхто інший не хоче наражатись на всякі прикрости

¹⁷⁷ Передмова.— С. [3].

¹⁷⁸ Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 183—184.

¹⁷⁹ Полянська Н. І., Дмитрієва О. М. Перший в країні...— С. 27.

¹⁸⁰ Там само.

¹⁸¹ Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 183.

¹⁸² Там само.— С. 184; Полянська Н. І., Дмитрієва О. М. Перший в країні...— С. 27—28.

¹⁸³ ІЛ НАН України, від рукописних фондів і текстології, ф. 3 (І. Франко), спр. 1632, с. 607—608.

як матер'яльного, так морального характеру [...] часопись моя вже самим фактом свого існування впливатиме на підвищення бадьорости оспалого українства на Слобідській Україні...¹⁸⁴

Звертаючись до І. Франка, М. Міхновський прохав дозволу надрукувати в шостому числі „Вашого портрета [...] якого Ви подарували мині років 12 назад“¹⁸⁵, хоча й бідкався, що „його трохи подерли жандарі, як арештували в мене мої папери. Я тоді Вас своїм рідним дядьком назвав, тільки через те й визволив портрета, а то б іззіли“. М. Міхновський зізнався: „Портрет Ваш хоч і трохи давній, але дуже добрий, і мині більше подобається, ніж отой, що в нас тепер на Вкраїні продається“¹⁸⁶. Отой другий, що „тепер на Вкраїні продається“, — це фотопортрет І. Франка у вишиванці, зроблений 28 травня 1910 р. у львівській фотомайстерні Едварда Тшемеського (Edward Ignacy Trzemeski; *1843—†1905; назва майстерні залишилася по його смерті). Цим фотопортретом, поданим майже на цілу першу сторінку, відкривається, до речі, спарений № 21/22 львівського журналу „Ілюстрована Україна“ за 15 листопада 1913 р. Завершив листа М. Міхновський ввічливою згадкою: „[...] низенько вклоняюся Вашій шановній дружині й родині“. Насамкінець додав дописку, що часопис „Сніп“ надіслали І. Франкові¹⁸⁷.

І. Франко надіслав для „Снопа“ один новий вірш і три нові праці, їх надруковано в тижневику 1912 р.: „Притча про захланність“ (№ 6.— 5/18. II.— С. 2—7), „Азбучна молитва св. Константина Солунського“ (№ 10.— 4/17. III.— С. 2—5; датовано: 12—14 лютого 1912 р.), „Двобій Мстислава з Редедю. Староруське поетичне оповіданє“ (№ 13.— 25. III./7. IV.— С. 2—3; датовано: 19 березня 1912 р.), „Причинки до староруського віршовання“ (№ 15.— 8/21. IV.— С. 2—5; датовано: 19 березня 1912 р.). Також надруковано фотопортрет І. Франка у вишиванці (Сніп.— 1912.— № 6.— 5/18. II.— С. 4), зроблений наприкінці 1893 р. й опублікований у львівському журналі „Зоря“ 1896 р. (№ 1.— С. 3); за ним згодом (1897) Іван Труш намалював портрет письменника технікою гризайлі (монохромною)¹⁸⁸. Свій фотопортрет з кінця 1893 р. І. Франко подарував М. Міхновському орієнтовно в 1897—1901 рр., під час одного з його приїздів до Львова. Лист М. Міхновського від 22 січня (ст. ст.) 1912 р., а також публікації нових Франкових текстів у „Снопі“ в лютому—квітні 1912 р. засвідчують, що львівський письменник відписував харківському колезі, однак Франкові листи до М. Міхновського не виявлені.

У тижневику „Сніп“ упродовж 8/21 січня — 30 серпня / 12 вересня 1912 р. М. Міхновський опублікував у серії „Галерея сучасних діячів наших“ сім своїх невеличких нарисів (усі, крім одного, за підписом: М. М-ський) — про архієпископа Парфенія, Миколу Лисенка, І. Франка, М. Грушевського, Миколу Сумцова (без підпису), Марка Кропивницького, Олену Пчілку („Пані Ольга Косачева“), а також дещо ширший нарис життя і поетичної творчости автора „Кобзаря“ „Шевченкові роковини“.

¹⁸⁴ ІЛ НАН України, від рукописних фондів і текстології, ф. 3 (І. Франко), спр. 1632, с. 608—609.

¹⁸⁵ Там само.— С. 609.

¹⁸⁶ Там само.— С. 610.

¹⁸⁷ Там само.

¹⁸⁸ Ямаш Ю. Франкіана художника Івана Труша // Вісник Львівського університету / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Сер. мистецтвознавство.— 2006.— Вип. 6.— С. 90—91.

У нарисі „Д-р Іван Франко“ (Сніп.— 1912.— № 6.— 5/18. II.), витриманому на патетичній ноті, М. Міхновський оповістив, що 1913 р. „Україна святкуватиме 40-літній ювілей письменницької діяльності“ І. Франка, і з цієї нагоди наголосив: „Се буде справжнє національне свято, бо Іван Франко є найбільший з сучасних наших поетів, люблений всюди, де живуть українці. З іменем Івана Франка тісно зв'язана історія відродження Галицької України. Як поет, як публіцист, як політичний діяч, агітатор і вчений виступав Франко, з цілою силою свого таланта, руйнуючи ветху та гнилу будову українського суспільства в Галичині. За свої виступи зазнав він навіть обвинувачення в тім, що нелюбий, зрадив Україну. Усі кидались на нього, свої й чужі, але ні ті, ні другі не змогли захитати його міцну постать новітнього українського діяча, який дійсно ціле життя своє присвятив справі визволення свого народу. Він є дійсний пророк українського народу...“¹⁸⁹

Про „натхненний пророцький спів“ І. Франка М. Міхновський навів „його власні чарівні слова“¹⁹⁰ з другої редакції раннього вірша „Наймит“ (1876), уміщеної у другому виданні збірки „З вершин і низин“ (1893): „А спів той — наче брат, що гонить з серця горе“ і до слів: „А спів той — грім страшний“ [т. 1, с. 60—61]. Вважаючи, що „твори Франка від інших українських поетів“ відрізняють „ноти бадьорости, енергії, мужности, сміливости й незламної віри“, М. Міхновський зацітував повністю його знов-таки ранній вірш „Земле, моя всеплодюча мати...“ (1880) також із другого видання збірки „З вершин і низин“ [т. 1, с. 28]. Завершив свій перед'ювілейний нарис М. Міхновський характеристичними визначеннями про І. Франка: „[...] Антей Української землі — що, доторкаючись свого народу, усе нової й нової сили набирався для боротьби. Поет і публіцист, історик і беллетрист, політичний діяч і кабінетний вчений“ — „один з найосвіченіших людей в світі“; „один з тих людей, які становлять гордощі свого народу“¹⁹¹.

У тому самому числі „Сноп“ під рубрикою „З нашого життя“ уміщено звернення „До 40-літнього ювілею літературно-громадської діяльності Івана Франка“, поширюване в різних українських часописах. У цьому „листі до українського громадянства“ за підписами Володимира Винниченка, Володимира Гнатюка, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Івана Кривецького, Василя Панейка, Василя Стефаника, Гіядора Стрипського, Стефана Томашівського, Івана Труша, Лесі Українки, Сергія Єфремова містився заклик збирати „ювілейний дар“ для письменника та повідомлення, що кошти прийматиме львівське „Товариство взаємних обезпечень „Дністер“¹⁹².

У нарисі „Композитор Микола Лисенко“ (Сніп.— 1912.— № 4.— 15/28. I.) згадано, що М. Лисенко написав музику, зокрема, до слів І. Франка¹⁹³.

¹⁸⁹ М. М-ський [Міхновський М.] Д-р Іван Франко // Сніп.— 1912.— № 6.— 5/18. II.— С. 4.

¹⁹⁰ Там само.

¹⁹¹ Там само.— С. 5; також див.: Міхновський М. Д-р Іван Франко // Міхновський М. Суспільно-політичні твори.— С. 390—391.

¹⁹² До 40-літнього ювілею літературно-громадської діяльності Івана Франка // Сніп.— 1912.— № 6.— 5/18. II.— С. 5—6.

¹⁹³ Міхновський М. Композитор Микола Лисенко // Міхновський М. Суспільно-політичні твори.— С. 389.

До сатиричного оповідання (карикатури на неполітичне культурницьке українофільство) „Казки та оповідання з недійсного життя: *Spirillum patricianum ukrainofilicum* (Дисертація на доктора Патріотизму)“ (Сніп.— 1912.— № 17.— 22. IV./6. V.; № 18.— 29. IV./12. V.; № 19.— 6/19. V.; № 20.— 13/26.V.; окреме видання: Харків, 1912, підпис в обох публікаціях псевдонімом Микола Гедзь) М. Міхновський обрав епіграфом епіграму „Мізантроп“ чеського поета Карела Гавлічека-Боровського у Франковому перекладі¹⁹⁴ [т. 11, с. 467].

Є відомості про те, що М. Міхновський побував у Львові також на початку XX ст., згодом — улітку 1913 р., коли після повернення з ознайомлювальної подорожі Західною Європою зустрівся у місті з представником Українського інформаційного комітету А. Жуком¹⁹⁵, відтак 28 червня 1914 р. відвідав у Львові „Шевченківський здвиг“, організований товариствами „Український Січовий Союз“, „Сокил-Батько“, „Україна“ і Пласт на честь сотих роковин від народження Т. Шевченка¹⁹⁶. Чи спілкувався, а чи бодай бачився тоді з І. Франком — ще належить з'ясувати, вдавшись до пошуків нових матеріалів.

Волелюбна соборницька патетика І. Франка у визвольному чині М. Міхновського

Промову на першому Українському військовому з'їзді в Києві 6 травня 1917 р. (Відносини до війни. Промова Підпоручика Миколи Міхновського, виголошена на першому Українському військовому з'їзді у Києві — 6 травня 1917 р.— К., 1917.— 8 с.) М. Міхновський патетично завершив цитатою із Франкового вірша „Розвивайся, ти, високий дубе...“, в якому озвучено соборницько-державницьку ідею (написаний ще 17 березня 1883 р.; першодрук у другому виданні збірки „З вершин і низин“, яким, як видно, М. Міхновський активно користувався [також див.: т. 52, с. 23—24]): „[...] вся праатьківська земля наша повинна належати українському народові, щоб він був сам пан на своїй землі, щоб справедлились мрії нашого геніального поета Франка, сина галицької землі:

*Встане славна Мати-Україна,
Щаслива і вільна —
Від Кубані аж до Сяна-річки
Одна, нероздільна!*¹⁹⁷

Попри часткові ідеологічні зближення з М. Міхновським, ініціативи з його боку до співпраці, інтерес до його публікацій (утім анонімних) І. Франко ставився до нього стримано. Франкову рецепцію М. Міхновського стисло можна означити формулою: певне зацікавлення і переважно

¹⁹⁴ Міхновський М. Казки та оповідання з недійсного життя // Міхновський М. Суспільно-політичні твори.— С. 399.

¹⁹⁵ Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: Життя і Слово.— С. 199.

¹⁹⁶ Петрів М. Й. Міхновський Микола Іванович // Петрів М. Й. Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця XIX — першої половини XX ст.— К., 2014.— Кн. 1.— С. 246, 248—249.

¹⁹⁷ Міхновський М. Відносини до війни // Міхновський М. Суспільно-політичні твори.— С. 319.

мовчання. Думається, це було зумовлено конспіративністю діяльності М. Міхновського, зрозумілою осторогою І. Франка не зашкодити йому, але також імпульсивністю натури й поведінки наддніпрянського революціонера та обережним сприйняттям у зрілого І. Франка його національної революційної ідеології, радикалізм якої межував з авантюризмом.

Yevhen NAKHLIK, Oksana NAKHLIK

**IVAN FRANKO AND MYKOLA MIKHNOVSKYI:
INTERSECTIONS OF LIFE PATHS**

The article highlights Ivan Franko's social and personal relationship with Mykola Mikhnovskyi as well as early ideological differences, unity and certain nation-centric rapprochement between the two thinkers. The authors consider in detail correspondence between M. Mikhnovskyi and I. Franko, their meetings and polemics regarding M. Mikhnovskyi's review of the first volume of *Literaturno-Naukovyi Vistnyk* (1898), his attempt to attract I. Franko to his project „Ukrainians at the early 20th century“ (1899), I. Franko's participation in the Bukovyna-Halychyna polemic around M. Mikhnovskyi's pamphlet *Independent Ukraine* etc. As the chairman of the Ukrainian Commission of Kharkiv Public Library (after 1906), M. Mikhnovskyi contributed to the replenishment of its Ukrainian department with I. Franko's publications and appealed to the freedom-loving pathos of his early poetry during the Ukrainian revolution of 1917.